Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
VERICA TRSTENJAK
prezentate la 29 noiembrie 2011 [1]

Cauza C-453/10

Jana Pereničová,
Vladislav Perenič
împotriva
S.O.S. financ, spol. s. r. o.

[cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată de Okresný súd Prešov (Slovacia)]

„Protecția consumatorilor — Directiva 93/13/CEE — Articolul 4 alineatul (1) și articolul 6 alineatul (1) — Clauze abuzive în contractele încheiate cu consumatorii — Directiva 2005/29/CE — Practici comerciale neloiale ale întreprinderilor față de consumatori — Contract de credit de consum în care sunt prevăzute dobânzi excesive — Efectele practicilor comerciale neloiale și ale clauzelor abuzive asupra validității globale a contractului”

Cuprins

I – Introducere 3

II – Cadrul normativ 4

A – Dreptul Uniunii 4

1. Directiva 93/13/CEE 4

2. Directiva 87/102/CEE 5

3. Directiva 2005/29 6

B – Dreptul național 6

III – Situația de fapt, acțiunea principală și întrebările preliminare 7

IV – Procedura în fața Curții 8

V – Principalele argumente ale părților 8

1 — Limba originală: germana.

A – Cu privire la prima întrebare preliminară 8

B – Cu privirea la cea de a doua întrebare preliminară 9

1. Menționarea eronată a dobânzii anuale efective ca practică comercială neloială 9

2. Efectele practicilor comerciale neloiale asupra validității contractului 10

VI – Apreciere juridică 11

A – Observații introductive 11

B – Cu privire la prima întrebare preliminară 12

1. Nivelul minim de protecție prevăzut de dreptul Uniunii 12

a) În principiu, sunt nule doar clauzele individuale ale contractului 12

b) Excepția nevalidității întregului contract 13

2. Marja de apreciere a statelor membre pentru creșterea nivelului de protecție 17

C – Cu privire la a doua întrebare preliminară 18

1. Prima parte a celei de a doua întrebări: menționarea eronată a dobânzii anuale efective drept practică comercială neloială 18

a) Cu privire la Directiva 2005/29 18

b) Domeniul de aplicare al Directivei 2005/29 19

i) Existența unei practici comerciale 19

ii) Importanța normei restrictive prevăzute la articolul 3 alineatul (2) din directivă ... 20

iii) Concluzie intermediară 21

c) Existența unei practici comerciale neloiale 21

i) Necesitatea interpretării coerente a dreptului privind protecția consumatorilor 21

ii) Verificarea caracterului neloial al practicii comerciale 23

– Existența unei acțiuni înșelătoare în sensul articolului 5 alineatul (4) litera (a) coroborat cu articolul 6 alineatul (1) litera (d) din Directiva 2005/29 23

– Constatarea în subsidiar a încălcării cerințelor privind obligația de diligență profesională 25

d) Concluzie 26

A doua parte a celei de a doua întrebări: consecințele practicilor de comerț neloiale asupra validității contractului 26

a) Relevanța Directivei 87/102 27

b) Relevanța Directivei 2005/29 27

c) Relevanța Directivei 93/13 27

i) Domeniul de aplicare al directivei 27

ii) Sfera controlului de fond 28

iii) Caracterul abuziv al clauzei contractuale 29

d) Concluzie 30

3. Concluzii recapitulative 31

VII – Concluzie 31

I – Introducere

1. Prezenta cauză are ca obiect cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată de Okresný súd Prešov, Slovacia (denumită în continuare „instanța de trimitere”), în temeiul articolului 267 TFUE, prin intermediul căreia această instanță a adresat Curții o serie de întrebări referitoare la interpretarea Directivei 93/13 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii [2], precum și a Directivei 2005/29 privind practicile comerciale neloiale de pe piața internă [3].

2. Mobilul cererii de pronunțare a unei hotărâri preliminare este acțiunea în anulare formulată de soții Perenič (denumiți în continuare „reclamanții din acțiunea principală”) având ca obiect contractul de credit de consum încheiat între aceștia și societatea S.O.S., s. r. o. (denumită în continuare „SOS”). Reclamanții invocă faptul că acest contract cuprinde numeroase clauze formulate în defavoarea lor și care aduc atingere calității lor de consumatori. În aceste condiții, reclamanții consideră că aceste clauze trebuie privite drept abuzive în sensul Directivei 93/13, respectiv drept expresie a unor practici comerciale neloiale în sensul Directivei 2005/29. Din această împrejurare ei trag concluzia că contractul în litigiu trebuie declarat nul și neavenit și că declararea nulității parțiale a contractului nu este o măsură suficientă având în vedere interesul pentru protecția consumatorilor. Dimpotrivă, ar trebui să fie declarată nulitatea întregului contract.

3. Prezenta cauză oferă Curții ocazia de a-și dezvolta în continuare jurisprudența privind protecția consumatorilor concomitent cu clarificarea, în special, a aspectului privind aplicarea caracterului neobligatoriu al unor astfel de clauze prevăzut de legiuitorul Uniunii în cazul existenței unor clauze abuzive, astfel încât să fie luate în considerare în mod adecvat cerințele privind securitatea juridică și protecția consumatorilor. În acest context, trebuie să se examineze dacă acest lucru depinde de un eventual interes al consumatorului de a nu mai dori să fie parte la contract sau dacă, dimpotrivă, în interesul continuării raporturilor juridice și al autonomiei contractuale, consumatorul poate fi obligat să respecte un contract parțial nul. În plus, trebuie să se examineze modul în care acționează protecția

2 — Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii (JO L 95, p. 29, Ediție specială, 15/vol. 2, p. 273).

3 — Directiva 2005/29/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 11 mai 2005 privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piața internă față de consumatori și de modificare a Directivei 84/450/CEE a Consiliului, a Directivelor 97/7/CE, 98/27/CE și 2002/65/CE ale Parlamentului European și ale Consiliului și a Regulamentului (CE) nr. 2006/2004 al Parlamentului European și al Consiliului („Directiva privind practicile comerciale neloiale”) (JO L 149, p. 22, Ediție specială, 15/vol. 14, p. 260).

oferită consumatorilor prin cele două directive în împrejurările din acțiunea principală și dacă în urma constatării unei practici comerciale neloiale în sensul Directivei 2005/29 pot fi desprinse eventual concluzii pentru aprecierea caracterului abuziv al unei clauze contractuale conform dispozițiilor Directivei 93/13.

II – Cadrul normativ

A – *Dreptul Uniunii*

1. Directiva 93/13/CEE

4. Conform articolului 1 alineatul (1), scopul Directivei 93/13 este de apropiere a actelor cu putere de lege și a actelor administrative ale statelor membre privind clauzele abuzive în contractele încheiate între un vânzător sau un furnizor și un consumator.

5. Articolul 3 din directivă prevede:

„(1) O clauză contractuală care nu s-a negociat individual se consideră ca fiind abuzivă în cazul în care, în contradicție cu cerința de bună credință, provoacă un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului.

[…]

(3) Anexa conține o listă orientativă și neexhaustivă a clauzelor care pot fi considerate abuzive.”

6. Articolul 4 din directivă are următorul cuprins:

„(1) Fără să aducă atingere articolului 7, caracterul abuziv al unei clauze contractuale se apreciază luând în considerare natura bunurilor sau a serviciilor pentru care s-a încheiat contractul și raportându-se, în momentul încheierii contractului, la toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului și la toate clauzele contractului sau ale unui alt contract de care acesta depinde.

(2) Aprecierea caracterului abuziv al clauzelor nu privește nici definirea obiectului contractului, nici caracterul adecvat al prețului sau remunerației, pe de o parte, față de serviciile sau de bunurile furnizate în schimbul acestora, pe de altă parte, în măsura în care aceste clauze sunt exprimate în mod clar și inteligibil.”

7. Articolul 6 alineatul (1) din aceeași directivă prevede:

„Statele membre stabilesc că clauzele utilizate într-un contract încheiat cu un consumator de către un vânzător sau un furnizor, în conformitate cu legislația internă, nu creează obligații pentru consumator, iar contractul continuă să angajeze părțile prin aceste clauze, în cazul în care poate continua să existe fără clauze abuzive.”

8. Articolul 8 din Directiva 93/13 prevede:

„Statele membre pot adopta sau menține cele mai stricte dispoziții compatibile cu tratatul în domeniul reglementat de prezenta directivă pentru a asigura consumatorului un nivel maxim de protecție.”

9. Punctul 1 litera (g) din anexa la Directiva 93/13 califică drept abuzive acele clauze care au ca obiectiv sau rezultat „acordarea posibilității vânzătorului sau furnizorului de a pune capăt unui contract cu durată nedeterminată fără un preaviz rezonabil, cu excepția cazurilor în care există motive întemeiate de a face acest lucru."

2. Directiva 87/102/CEE

10. Obiectivul Directivei 87/102[4] este apropierea actelor cu putere de lege și a actelor administrative ale statelor membre privind creditul de consum. Această directivă a fost abrogată la 12 mai 2010 prin Directiva 2008/48[5], intrată în vigoare la 11 iunie 2008. Având în vedere acest lucru și întrucât contractul de credit în litigiu a fost încheiat între cele două părți din acțiunea principală la 12 martie 2008, în acțiunea principală se aplică numai Directiva 87/102.

11. Potrivit articolului 1 din Directiva 87/102:

„(1) Prezenta directivă se aplică contractelor de credit.

(2) În sensul prezentei directive:

[…]

(e) «rata anuală a dobânzii aferente creditului» înseamnă costul total al creditului pentru consumator, exprimat ca procent anual din suma creditului acordat și calculat în conformitate cu metodele existente în statele membre."

12. Articolul 4 din directivă are următorul cuprins:

„(1) Contractele de credit se încheie în scris. Consumatorul primește un exemplar al contractului scris.

(2) Contractul scris cuprinde:

(a) indicarea ratei anuale a dobânzii aferente creditului;

(b) indicarea condițiilor în care se poate modifica rata anuală a dobânzii aferente creditului.

În cazurile în care nu este posibil să se indice rata anuală a dobânzii aferente creditului, consumatorul primește informațiile corespunzătoare în contractul scris. Aceste informații cuprind cel puțin informațiile prevăzute la articolul 6 alineatul (1) a doua liniuță."

13. Articolul 14 din directivă prevede:

„(1) Statele membre se asigură că contractele de credit nu derogă, în detrimentul consumatorului, de la dispozițiile legislației interne de punere în aplicare sau corespondente acestei directive.

(2) De asemenea, statele membre se asigură că dispozițiile pe care le adoptă la punerea în aplicare a prezentei directive nu sunt eludate prin modul în care sunt formulate contractele, în special prin distribuirea sumei creditului în mai multe contracte."

4 — Directiva 87/102/CEE a Consiliului din 22 decembrie 1986 de apropiere a actelor cu putere de lege și a actelor administrative ale statelor membre privind creditul de consum (JO 1987, L 42, p. 48, Ediție specială, 15/vol. 1, p. 252).

5 — Directiva 2008/48/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 23 aprilie 2008 privind contractele de credit pentru consumatori și de abrogare a Directivei 87/102/CEE a Consiliului (JO L 133, p. 66).

3. Directiva 2005/29

14. Articolul 3 din Directiva 2005/29 stabilește domeniul de aplicare al directivei după cum urmează:

„(1) Prezenta directivă se aplică practicilor comerciale neloiale ale întreprinderilor față de consumatori definite la articolul 5 înainte, în timpul și după o tranzacție comercială în legătură cu un produs.

(2) Prezenta directivă nu aduce atingere dreptului contractual și nici, în special, normelor privind valabilitatea, formarea profesională [a se citi «încheierea»] sau efectele contractelor."

B – *Dreptul național*

15. Codul civil slovac cuprinde următoarele dispoziții care reglementează legislația în materia contractelor încheiate cu consumatorii:

„§ 52

(1) Prin «contract încheiat cu consumatorul» se înțelege orice contract, indiferent de forma juridică, încheiat între un furnizor și un consumator.

(2) Clauzele dintr-un contract încheiat cu consumatorul, precum și orice altă dispoziție care reglementează un raport juridic în care a intrat un consumator se aplică întotdeauna într-un sens favorabil consumatorului care este parte la contract. Convențiile sau acordurile contractuale distincte al căror conținut sau scop urmăresc să eludeze aceste dispoziții sunt lipsite de validitate.

[…]

(4) Prin «consumator» se înțelege orice persoană fizică care, în vederea încheierii și a executării unui contract de consum, nu acționează în cadrul activității sale comerciale sau al unei alte activități economice.

[…]

§ 53

(1) Un contract încheiat cu un consumator nu trebuie să cuprindă dispoziții care creează, în defavoarea consumatorului, un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților contractante (clauză abuzivă). Nu este considerată abuzivă o clauză contractuală privind obiectul principal al executării și caracterul adecvat al prețului, dacă această clauză este formulată într-un mod precis, clar și inteligibil sau dacă clauza abuzivă a constituit obiectul unei negocieri individuale.

[…]

(4) Sunt considerate clauze abuzive utilizate într-un contract încheiat cu un consumator în special dispozițiile care:

k) impun, cu titlu de penalități, consumatorului care nu și-a îndeplinit obligațiile o despăgubire într-un cuantum disproporționat de mare;

[…]

(5) Clauzele abuzive utilizate într-un contract încheiat cu un consumator sunt lipsite de validitate."

16. Legea nr. 258/2001 privind contractele de credit de consum, cu modificările ulterioare, cuprinde următoarele prevederi:

„§ 4

Contract de credit de consum

(1) Contractul de credit de consum trebuie întocmit în scris, sub sancțiunea nulității, iar consumatorul primește un exemplar al acestuia.

(2) Contractul de credit de consum trebuie să cuprindă, în plus față de elementele generale

[…]

j) dobânda anuală efectivă și totalul costurilor asociate creditului care revin consumatorului, calculate pe baza datelor valabile la momentul încheierii contractului.

[…]

În cazul în care contractul de credit de consum nu cuprinde elementele menționate la alineatul 2 liter[a] j), creditul aprobat este considerat scutit de dobânzi și de costuri.”

17. În anexa 2 la Legea nr. 258/2001 este stabilită metoda de calcul al dobânzii anuale efective aferente creditului.

III – Situația de fapt, acțiunea principală și întrebările preliminare

18. Societatea SOS, în calitate de instituție nebancară, oferă credite și pentru consumatori în temeiul unor contracte de adeziune standard.

19. La 12 martie 2008, SOS a acordat reclamanților din acțiunea principală un credit în valoare de 150 000 SKK (4 979 de euro), care trebuia rambursat în 32 de rate lunare în cuantum de 6 000 SKK (199 de euro). A treizeci și treia și ultima rată trebuia să fie egală cu însăși valoarea creditului, și anume 150 000 SKK (4 979 de euro). Soții Perenič trebuiau să restituie 342 000 SKK (11 352 de euro). Societatea SOS menționa o DAE de 48,63 %. Cu toate acestea, potrivit calculelor instanței, DAE a creditului se ridica la 58,76 %. SOS nu a inclus în calculul costului global al creditului o sumă suplimentară pentru acordarea creditului în valoare de 2 500 SKK (83 de euro).

20. Contractul cuprinde anumite clauze care din punctul de vedere al reclamanților le sunt defavorabile. Cuprinsul exact al acestora este redat în decizia de trimitere. Pentru obiectivul prezentei proceduri este suficientă trimiterea la acest document.

21. Din decizia de trimitere reiese că reclamanții au întârziat cu plata ratelor, având drept urmare faptul că societatea le-a impus plata unei penalități contractuale în cuantum de 209 euro. La 23 decembrie 2009, reclamanții au formulat la instanța de trimitere o acțiune pentru constatarea nulității contractului de credit.

22. Instanța de trimitere exprimă îndoieli privind problema dacă contractul în litigiu cuprinde o clauză abuzivă în sensul Directivei 93/13 și care sunt efectele acesteia asupra validității contractului. În primul rând, instanța de trimitere întreabă în ce măsură trebuie satisfăcută obligația de protecție a consumatorilor – de exemplu, prin constatarea nulității totale a contractului – și dacă această cerere contravine dispozițiilor Directivei 2005/29. În opinia instanței de trimitere, este necesară interpretarea dreptului Uniunii. Pentru acest motiv, instanța a suspendat judecarea cauzei și a adresat Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Cadrul protecției consumatorului, potrivit articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, permite să se considere, atunci când sunt stipulate clauze contractuale abuzive, că respectivul contract în ansamblul său nu dă naștere unor obligații pentru consumator dacă este mai favorabil pentru acesta?

2) Criteriile care configurează o practică comercială neloială, în sensul Directivei 2005/29/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 11 mai 2005 privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piața internă față de consumatori și de modificare a Directivei 84/450/CEE a Consiliului, a Directivelor 97/7/CE, 98/27/CE și 2002/65/CE ale Parlamentului European și ale Consiliului și a Regulamentului (CE) nr. 2006/2004 al Parlamentului European și al Consiliului, trebuie interpretate în sensul că, dacă operatorul menționează în contract o dobândă anuală efectivă mai mică decât cea reală, se poate reține că un astfel de comportament al operatorului față de consumator reprezintă o practică comercială neloială? Directiva 2005/29 permite, în cazul în care se dovedește existența unei practici comerciale neloiale, ca aceasta să influențeze validitatea contractului de credit și realizarea obiectivelor articolului 4 alineatul (1) și ale articolului 6 alineatul (1), dacă nulitatea contractului este mai favorabilă pentru consumator?”

IV – Procedura în fața Curții

23. Decizia de trimitere din 31 august 2010 a fost primită la grefa Curții la 16 septembrie 2010.

24. Reclamanții din acțiunea principală, guvernele slovac, german, austriac și spaniol, precum și Comisia Europeană au depus observații scrise în termenul prevăzut la articolul 23 din Statutul Curții.

25. La ședința din 15 septembrie 2001 s-au prezentat și și-au susținut observațiile orale reprezentanții reclamanților din acțiunea principală, ai guvernului slovac, precum și ai Comisiei.

V – Principalele argumente ale părților

A – *Cu privire la prima întrebare preliminară*

26. *Reclamanții din acțiunea principală* susțin că articolul 6 din Directiva 93/13, conform căruia clauzele abuzive nu creează obligații pentru consumatori, ar trebui interpretat în sensul că un contract care cuprinde astfel de clauze trebuie declarat în totalitate nul, dacă acest lucru este mai favorabil pentru consumatori și dacă aceștia invocă nevaliditatea contractului.

27. *Guvernul german* invocă faptul că articolul 6 din Directiva 93/13 enunță un principiu conform căruia un contract care cuprinde clauze abuzive trebuie să își mențină validitatea. Declararea nulității totale a unui contract poate avea loc numai în situații excepționale, și anume când acesta nu poate continua să existe fără respectivele clauze. Cu toate acestea, Directiva 93/13 prevede o armonizare minimă a ordinilor juridice în materia clauzelor abuzive, astfel încât statele membre au libertatea de a prevedea nulitatea totală a contractelor care cuprind clauze abuzive, în cazul în care acest lucru este mai favorabil pentru consumatori.

28. *Guvernul spaniol* susține că obiectivul urmărit prin Directiva 93/13 este mai degrabă acela de a garanta protecția consumatorilor împotriva comercianților decât de a asigura autonomia privată a părților contractante. În ceea ce privește obiectivul de protecție a consumatorilor, contractul ar putea fi lipsit de eficacitatea sa față de consumator atunci când conduce la un dezechilibru în detrimentul consumatorului chiar și după eliminarea clauzelor abuzive.

29. Referindu-se la jurisprudența Curții, *guvernul slovac* amintește că instanței naționale îi revine sarcina de a verifica dacă contractul în discuție poate continua să existe și fără clauzele abuzive. Instanța națională ar fi obligată, prin raportare la dreptul național, să tragă toate concluziile care rezultă dintr-o asemenea situație, pentru a asigura că consumatorul nu are nicio obligație în ceea ce privește clauzele abuzive.

30. *Comisia* amintește că, potrivit jurisprudenței Curții, instanțelor naționale le revine sarcina de a aplica anumitor clauze contractuale criteriile generale prevăzute de Directiva 93/13 în vederea aprecierii caracterului abuziv. În măsura în care nu ar fi posibil să se prevadă care dintre clauzele contractuale au fost calificate drept abuzive, nu ar fi posibil nici să se aprecieze anticipat în ce măsură o astfel de apreciere conduce la o constatare a nevalidității contractului de credit.

31. În ceea ce privește acele situații în care, conform articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, contractul nu este obligatoriu pentru părțile contractante, Comisia subliniază că această situație se regăsește atunci când utilizarea contractului se dovedește a fi obiectiv imposibilă fără clauzele abuzive. Afirmația uneia dintre părțile contractante, conform căreia în absența unor astfel de clauze nu ar fi fost acceptată încheierea contractului, nu reprezintă în sine un motiv pentru declararea nulității totale a contractului. Cu toate acestea, dreptul național ar putea prevedea neobligativitatea pentru consumatori a contractelor care cuprind clauze abuzive, întrucât Directiva 93/13 are drept efect numai o armonizare minimă a ordinilor juridice din statele membre, ceea ce înseamnă că acestora le este permis să asigure un nivel mai ridicat de protecție a consumatorilor.

B – *Cu privirea la cea de a doua întrebare preliminară*

1. Menționarea eronată a dobânzii anuale efective ca practică comercială neloială

32. Atât *guvernul german*, cât și cel *spaniol* consideră că menționarea unei dobânzi anuale efective mai mici decât dobânda anuală reală reprezintă o practică comercială neloială în sensul Directivei 2005/29.

33. Deși Directiva 87/102 ar crea obligația de a menționa dobânda anuală efectivă, acest act normativ nu stabilește care sunt consecințele legale în cazul în care este menționată o dobândă eronată. În plus, din trimiterea care figurează în anexa II la Directiva 2005/29 la articolul 3 din Directiva 87/102 se desprinde concluzia că indicarea dobânzii anuale efective reprezintă o mențiune esențială în sensul articolului 7 din Directiva 2005/29. Prin urmare, omiterea acestei mențiuni reprezintă o omisiune înșelătoare interzisă de articolul 7 din Directiva 2005/29.

34. *Comisia* și *guvernul austriac* arată că menționarea eronată a dobânzii anuale efective poate fi calificată drept practică comercială neloială, iar guvernul austriac subliniază că este vorba despre o practică interzisă de articolul 6 din Directiva 2005/29. Sarcina de a realiza această apreciere revine totuși instanțelor naționale care, în opinia Comisiei, trebuie să verifice în special în ce măsură practica în litigiu este de natură să influențeze comportamentul economic al consumatorului mediu.

35. În opinia *guvernului slovac*, trimiterea la Directiva 2005/29 nu este relevantă pentru prezenta procedură. În ceea ce privește aplicabilitatea acestei directive, din decizia de trimitere nu reiese că în acțiunea principală ar fi vorba despre o strategie comercială a unui comerciant în scopul vânzării unor produse. Indicarea dobânzii anuale efective nu poate fi totuși clasificată drept practică comercială.

2. Efectele practicilor comerciale neloiale asupra validității contractului

36. *Reclamanții din acțiunea principală* consideră că Directiva 2005/29, al cărei obiectiv este protecția consumatorilor împotriva practicilor comerciale neloiale, nu poate fi aplicată izolat, fără a lua în considerare mecanismul de protecție instituit prin Directiva 93/13. Prin urmare, aceasta trebuie interpretată în sensul că atunci când practicile comerciale neloiale implică dezavantaje pentru consumatori, acest aspect trebuie luat în considerare și în cadrul interpretării articolului 4 alineatul (1) din Directiva 93/13, și anume drept împrejurare relevantă pentru aprecierea caracterului abuziv al unei clauze contractuale. În consecință, această împrejurare trebuie să producă efecte și asupra validității unui contract.

37. În schimb, *guvernul german* consideră că atât timp cât nu există trimiteri reciproce în cele două directive în discuție, constatarea unei practici comerciale neloiale nu afectează în mod direct aprecierea caracterului abuziv al unei clauze contractuale. De asemenea, aceasta nu ar trebui să afecteze nici problema validității contractului în care sunt cuprinse clauze abuzive, întrucât Directiva 2005/29 nu aduce atingere dispozițiilor privind validitatea unui contract, astfel cum rezultă din articolul 3 alineatul (2) din această directivă. Cu toate acestea, constatarea unei practici comerciale neloiale poate fi luată în considerare ca împrejurare care însoțește încheierea contractului în sensul articolului 4 alineatul (1) din Directiva 93/13.

38. În opinia *guvernului spaniol*, existența unei practici comerciale neloiale precum menționarea eronată a dobânzii anuale efective are, conform articolului 4 alineatul (1) și articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, consecințe asupra validității întregului contract de credit de consum, în măsura în care acest lucru este mai favorabil pentru consumator.

39. *Guvernul austriac* susține că Directiva 2005/29 exclude posibilitatea ca practicile comerciale neloiale să aibă urmări asupra validității unui contract de credit de consum. Având în vedere articolul 13 din această directivă, efectul juridic al nulității respectivului contract pare neproporțional. Mai mult, din articolul 3 alineatul (2) din directivă, conform căruia directiva nu aduce atingere dreptului contractelor, în special normelor privind valabilitatea, încheierea sau efectele contractelor, nu se poate trage concluzia că constatarea unei practici comerciale neloiale are consecințe asupra validității contractului.

40. Din articolul 3 alineatul (2) din Directiva 2005/29, *guvernul slovac* desprinde concluzia că problema privind menționarea eronată a dobânzii anuale efective trebuie examinată în lumina Directivelor 87/102 și 93/13. Luând în considerare Ordonanța Pohotovosť[6], acesta subliniază că menționarea eronată a dobânzii anuale efective poate fi o împrejurare pe care instanța națională o poate lua în considerare la aprecierea problemei dacă o clauză contractuală este exprimată în mod clar și inteligibil în sensul articolului 4 din Directiva 93/13. De aceea, în urma unei astfel de aprecieri, se poate trage concluzia privind caracterul abuziv al unei clauze, chiar dacă aceasta vizează obiectul contractului.

41. *Comisia* menționează că Directiva 2005/29 exclude în temeiul articolului 3 alineatul (2) problema validității unui contract și, concomitent, prevede o armonizare deplină a reglementărilor legale referitoare la practicile comerciale neloiale. Prin urmare, o reglementare națională prin care, contrar dispozițiilor directivei, contractele de credit de consum sunt sancționate în ansamblu cu nulitatea nu este compatibilă cu dreptul Uniunii. Întrucât Directiva 87/102 nu prevede însă nicio sancțiune specifică în cazul menționării eronate a dobânzii anuale efective și întrucât nu prevede decât o armonizare minimă a dispozițiilor naționale în materia contractelor de credit, statele membre au libertatea de a adopta dispoziții corespunzătoare proprii. Cu ocazia exercitării acestei competențe de legiferare, statele membre au obligația de a respecta principiile echivalenței și efectivității.

6 — Ordonanța din 16 noiembrie 2010 (C-76/10, Rep., p. I-11557).

VI – Apreciere juridică

A – *Observații introductive*

42. Întrebările preliminare privesc diferite aspecte legate de sistemul de protecție instituit de legiuitorul Uniunii în vederea protejării consumatorilor împotriva utilizării de clauze abuzive în tranzacțiile cu comercianții. Pentru a le putea încadra în contextul material concret, considerăm că înainte de a proceda la examinarea lor este oportun să prezentăm succint punctele esențiale ale acestui sistem de protecție, astfel cum a fost conceput inițial de legiuitorul Uniunii și cum a fost statornicit ulterior prin jurisprudența constantă a Curții de Justiție.

43. Conform unei jurisprudențe constante a Curții, sistemul de protecție pus în practică de Directiva 93/13 se întemeiază pe ideea potrivit căreia consumatorul se află într-o situație de inferioritate față de vânzători sau de furnizori în ceea ce privește atât puterea de negociere, cât și nivelul de informație, situație care îl determină să adere la condițiile formulate în prealabil de vânzători sau de furnizori, fără a putea exercita o influență asupra conținutului acestora [7]. Având în vedere o asemenea situație de inferioritate, articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 prevede că clauzele abuzive nu creează obligații pentru consumator. Astfel cum rezultă din jurisprudență, este vorba despre o dispoziție imperativă care urmărește să substituie echilibrului formal pe care îl instituie contractul dintre drepturile și obligațiile cocontractanților un echilibru real, de natură să restabilească egalitatea dintre aceste părți [8].

44. Pentru a asigura protecția urmărită de Directiva 93/13, Curtea a subliniat de asemenea, în mai multe ocazii, că situația de inegalitate care există între consumator și vânzător sau furnizor nu poate fi compensată decât printr-o intervenție pozitivă, exterioară părților la contract [9]. În lumina acestor principii, Curtea a hotărât că instanța națională este obligată să aprecieze din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale [10]. În opinia Curții, posibilitatea instanței de a examina din oficiu caracterul abuziv al unei clauze reprezintă „un mijloc adecvat atât pentru a atinge rezultatul prevăzut la articolul 6 din Directiva 93/13, și anume faptul ca respectivele clauze abuzive să nu creeze obligații pentru un consumator individual, cât și pentru a contribui la realizarea obiectivului prevăzut la articolul 7 din această directivă, din moment ce o astfel de examinare poate avea un efect disuasiv care contribuie la încetarea folosirii clauzelor abuzive în contractele încheiate de un comerciant cu consumatorii” [11]. Dreptul astfel recunoscut instanței a fost considerat necesar pentru „a se asigura o protecție efectivă a consumatorului, având în vedere în special riscul destul de important ca acesta să nu își cunoască drepturile sau să întâmpine dificultăți în exercitarea lor [12].

45. Problemele ridicate de instanța de trimitere în decizia de trimitere au astfel legătură cu sistemul de protecție ale cărui caracteristici esențiale le-am descris aici; totuși, aceste probleme au ca obiect aspecte juridice diferite. Prin intermediul primei întrebări preliminare, instanța de trimitere ridică problema privind întinderea protecției oferite consumatorilor prin articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13. În sfârșit, instanța solicită să se stabilească dacă prin aceste dispoziții ale directivei le este recunoscut statelor membre dreptul de a prevedea în ordinile lor juridice naționale consecința juridică a anulării întregului contract în cazul în care cuprinde clauze abuzive, în acele cazuri în care anularea este mai

7 — A se vedea Hotărârea din 27 iunie 2000, Océano Grupo Editorial și Salvat Editores (C-240/98-C-244/98, Rec., p. I-4941, punctul 25), și Hotărârea din 26 octombrie 2006, Mostaza Claro C-168/05, Rec., p. I-10421, punctul 25).

8 — A se vedea Hotărârea Mostaza Claro (citată la nota de subsol 7, punctul 36), și Hotărârea din 4 iunie 2009, Pannon GSM (C-243/08, Rep., p. I-4713, punctul 25).

9 — A se vedea Hotărârile Océano Grupo Editorial și Salvat Editores (citată la nota de subsol 7, punctul 27) și Mostaza Claro (citată la nota de subsol 7, punctul 26), precum și Hotărârea din 6 octombrie 2009, Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, Rep., p. I-9579, punctul 31).

10 — Hotărârea Asturcom Telecomunicaciones (citată la nota de subsol 9, punctul 32).

11 — Hotărârea din 21 noiembrie 2002, Cofidis (C-473/00, Rec., p. I-10875, punctul 32), și Hotărârea Mostaza Claro (citată la nota de subsol 7, punctul 27).

12 — Hotărârile Cofidis (citată la nota de subsol 11, punctul 33) și Mostaza Claro (citată la nota de subsol 7, punctul 28).

favorabilă consumatorilor decât menținerea validității contractului fără clauzele abuzive. Răspunsul la această întrebare impune o confruntare cu problema privind validitatea parțială a contractelor încheiate cu consumatorii, precum și cu condițiile pentru menținerea validității acestuia. A doua întrebare preliminară are o tematică puțin diferită, și anume interacțiunea dintre acele instrumente juridice prin care legiuitorul Uniunii dorește să asigure protecția consumatorilor oferind posibilitatea practică de a clasifica practicile comerciale drept neloiale. Este vorba, în primul rând, despre Directivele 93/13 și 2005/29 la care se referă în mod expres instanța de trimitere. Având în vedere că această întrebare preliminară a fost adresată în contextul special al încheierii unui contract de credit de consum, pentru examinarea ei trebuie să fie luate în considerare și prevederile Directivei 87/102.

46. Ținând seama de diferențele tematice dintre ele, cele două întrebări preliminare trebuie analizate separat, în ordinea indicată.

B – *Cu privire la prima întrebare preliminară*

47. Pentru a putea răspunde la prima întrebare, trebuie să se clarifice, mai întâi, care sunt reglementările cuprinse în Directiva 93/13 cu privire la eventuala menținere a validității contractelor în cazul în care în acestea există clauze abuzive. În acest sens, este necesară interpretarea dispozițiilor relevante ale directivei având în vedere obiectivele legislative exprimate în considerentele sale.

1. Nivelul minim de protecție prevăzut de dreptul Uniunii

48. Având în vedere că, pe de o parte, Directiva 93/13 stabilește numai prevederi minime și, pe de altă parte, permite adoptarea unor norme derogatorii izolate la nivelul statelor membre, în vederea stabilirii întinderii protecției prevăzute la nivelul dreptului Uniunii, este necesar, în primul rând, să se clarifice problema privind măsurile pe care statele membre sunt obligate să le adopte conform Directivei 93/13 pentru protecția consumatorilor. Astfel, în cadrul interpretării, trebuie să se stabilească, în primul rând, cerințele legale obligatorii impuse de legiuitorul Uniunii statelor membre și care reprezintă, în cele din urmă, nivelul minim de protecție prevăzut de dreptul Uniunii. Aceste cerințe trebuie izolate de acele dispoziții prin care statelor membre le este recunoscută marja de apreciere la adoptarea de norme de drept în legislația internă.

a) În principiu, sunt nule doar clauzele individuale ale contractului

49. Punctul de plecare al interpretării îl constituie principala dispoziție de la articolul 6 alineatul (1) prima parte a primei teze din Directiva 93/13, întrucât aceasta cuprinde efectele juridice stabilite de legiuitorul Uniunii în cazul utilizării clauzelor abuzive. Conform dispoziției menționate, statele membre sunt obligate să prevadă în legislațiile naționale că aceste clauze din contractele încheiate între comercianți și consumatori „nu creează obligații pentru consumator”. Din simpla formulare a acestei dispoziții reiese că efectul juridic al nulității prevăzute de legiuitorul Uniunii operează numai în favoarea consumatorilor, obligațiile comercianților față de prevederile clauzei abuzive rămânând în continuare valabile.

50. Această dispoziție este completată printr-o altă prevedere de la articolul 6 alineatul (1) a doua parte a primei teze, care, într-o anumită privință, cuprinde o precizare explicativă pentru prima prevedere. Conform acesteia, statele membre sunt obligate să asigure că „contractul continuă să angajeze părțile în cazul în care poate continua să existe fără clauzele abuzive”. Conform acestei prevederi, consecința unei clauze contractuale abuzive este, de regulă, numai nevalabilitatea acestei clauze și continuarea existenței contractului care, după eliminarea dezechilibrului creat în detrimentul consumatorului, continuă să angajeze ambele părți. Această consecință corespunde de asemenea interpretării date deja

de avocatul general Tizzano în Concluziile prezentate în cauza Ynos [13]. Astfel cum a argumentat acesta în mod foarte convingător, reglementarea trebuie înțeleasă pe fondul obiectivului său legislativ. Astfel, reglementarea are drept obiectiv îmbunătățirea poziției contractuale a consumatorului prin împiedicarea posibilității de angajare a acestuia față de o clauză abuzivă. În schimb, nu se dorește protejarea comerciantului pentru care eliminarea uneia sau mai multor clauze se poate dovedi a fi mai puțin avantajoasă și care, prin urmare, poate avea tot interesul să renunțe la obligațiile care decurg din contract [14]. Articolul 6 alineatul (1) ar fi convertit în opusul său în ceea ce privește funcția de protecție dacă nevaliditatea uneia sau mai multor clauze ar avea drept rezultat, întotdeauna și independent de alți factori, nevaliditatea întregului contract.

51. Prin urmare, prevederea de la articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 poate fi înțeleasă în sensul că, în cazul în care există clauze abuzive într-un contract, statele membre nu sunt, în principiu, obligate să prevadă în legislațiile naționale nevaliditatea întregului contract. Dimpotrivă, consecința nevalidității se poate limita la respectiva clauză, în timp ce contractul ca atare continuă să existe [15].

b) Excepția nevalidității întregului contract

52. Astfel cum reiese din propoziția condițională („în cazul în care”) cuprinsă la articolul 6 alineatul (1) a doua parte a primei teze din directivă, totuși, de la consecința juridică a continuării existenței contractului pot exista și excepții. Contractul va fi în continuare valabil pentru ambele părți fără clauza abuzivă în măsura în care acest lucru este posibil. *Per a contrario*, acest lucru înseamnă că în acele cazuri în care contractul nu poate continua să existe fără clauza abuzivă, toate obligațiile părților se sting.

53. Această constatare conduce la întrebarea următoare, și anume care sunt criteriile în funcție de care trebuie apreciat dacă un contract poate, conform acestei dispoziții, „continua să existe” fără clauzele abuzive. Având în vedere fondul, clarificarea acestei întrebări se dovedește a fi relevantă, instanța de trimitere solicitând informații privind importanța interesului real, respectiv presupus al consumatorului față de neobligativitatea contractului.

54. Astfel cum au explicat în mod corect mai multe dintre părțile la procedură, interesul pentru apreciere poate fi luat în considerare teoretic fie în temeiul unor criterii subiective, fie al unor criterii obiective. În cazul unei aprecieri în temeiul unor criterii subiective, unde este important interesul real, respectiv prezumat al consumatorului în calitate de parte contractantă, instanța națională ar fi chemată să verifice în fiecare caz în parte dacă nevaliditatea întregului contract ar fi mai favorabilă pentru consumator. Este de asemenea plauzibilă o apreciere în temeiul unor criterii obiective, caz în care ar putea fi luat în considerare, de exemplu, criteriul executării contractului în pofida nevalidității unor clauze abuzive.

55. În principiu, instanța de trimitere stabilește prin intermediul întrebării preliminare adresate obiectul aprecierii juridice. În această privință, trebuie să se menționeze că obiectul întrebării preliminare îl reprezintă numai eventuala relevanță a criteriilor subiective – și anume caracterul posibil favorabil al unui contract pentru consumator – pentru aprecierea unei eventuale continuări a existenței unui contract. În această privință, verificarea Curții se poate limita, în principiu, la acest aspect, fără a fi imperativ necesare extinderea obiectului verificării și abordarea relevanței posibile a

13 — Concluziile avocatului general Tizzano prezentate la 22 septembrie 2005 în cauza Ynos (C-302/04, Rec., p. I-371).

14 — *Ibidem* (punctul 80).

15 — A se vedea în acest sens Pfeiffer, T., *Das Recht der Europäischen Union* (editat de E. Grabitz/M. Hilf), volumul IV, A5, articolul 6, punctul 10, p. 3, care, pe baza textului articolului 6 alineatul (1) a doua parte a primei teze din directivă, conchide că efectele juridice ale caracterului abuziv al unei clauze (în funcție de dreptul național, inexistența, nulitatea absolută sau relativă ori neobligativitatea clauzei) ar trebui să se limiteze, de regulă, la clauzele abuzive, ceea ce înseamnă că restul contractului rămâne în continuare valabil.

altor criterii. De aceea, vom verifica, mai întâi, dacă în temeiul Directivei 93/13 statele membre sunt obligate ca la momentul adoptării dispozițiilor naționale, în eventualitatea continuării existenței unui contract parțial nul, să ia în considerare interesul real, respectiv prezumat al consumatorului față de angajamentul său ulterior în același contract.

56. În opinia noastră, răspunsul la această întrebare este fără rezerve negativ. Există numeroase argumente importante împotriva unei interpretări conform căreia aprecierea problemei dacă un contract poate sau nu poate continua să existe fără clauza abuzivă conform articolului 6 alineatul (1) a doua parte a primei teze trebuie realizată în temeiul unor criterii subiective.

57. Drept argument împotriva unei astfel de interpretări poate fi amintit și modul de redactare a articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13.

58. Directiva nu cuprinde nicio mențiune lingvistică cu privire la faptul că trebuie declarată nevaliditatea întregului contract în cazul în care acest lucru este mai favorabil pentru consumator. Modul în care este redactată această dispoziție permite să se tragă concluzia că intenția legiuitorului a fost aceea de a prevedea nevaliditatea întregului contract numai în cazuri excepționale limitate ca număr. Acest lucru reiese din faptul că legiuitorul sugerează această consecință juridică numai în cuprinsul unei propoziții subordonate și o limitează numai la anumite cazuri clar determinabile. Compararea diferitelor versiuni lingvistice ale acestei dispoziții a directivei susține prezenta interpretare conform căreia continuarea existenței contractului ar trebui să reprezinte regula și nu trebuie să depindă de o situație eventual mai favorabilă pentru consumator.

59. Această interpretare este confirmată de al douăzeci și doilea considerent al Directivei 93/13 care este formulat mai clar decât dispoziția însăși. Din acesta reiese că, în pofida caracterului neobligatoriu al clauzelor abuzive individuale, cuprins la articolul 6 alineatul (1), „contractul continuă să creeze obligații pentru părți prin acele clauze, în cazul în care poate continua să existe fără dispozițiile abuzive”. Această formulare se referă la posibilitatea obiectivă a continuării existenței contractului respectiv. Hotărârea cu privire la aspectul dacă contractul poate continua să existe nu este lăsată numai la latitudinea uneia dintre părțile contractante, ci, după toate aparențele, este supusă unei aprecieri obiective din perspectivă neutră. Nu există niciun fragment în directivă în care legiuitorul să fi stabilit că împrejurarea că neobligativitatea față de contract este mai favorabilă pentru consumator trebuie să fie un criteriu decisiv. În cazul în care legiuitorul ar fi dorit să acorde importanță acestui aspect, el ar fi putut include în dispoziție un criteriu subiectiv de apreciere, de exemplu, în ce măsură este rezonabil pentru un consumator să fie în continuare angajat printr-un contract parțial nevalabil. Faptul că legiuitorul a omis acest lucru trebuie privit ca un indiciu că acesta a înțeles să nu adopte o astfel de dispoziție.

60. Prin urmare, nici din modul de redactare, nici din economia Directivei 93/13 nu rezultă că în cadrul aprecierii problemei dacă contractul poate sau nu poate continua să existe fără clauzele abuzive în sensul articolului 6 alineatul (1) trebuie să se ia în considerare situația consumatorului și o situație eventual mai favorabilă acestuia prin desființarea contractului.

61. La aceeași concluzie s-ar ajunge și dacă Directiva 93/13 ar fi interpretată teleologic.

62. După cum am explicat deja în partea introductivă a prezentelor concluzii, sistemul de protecție instituit prin Directiva 93/13 se bazează pe prezumția că, atât în ceea ce privește puterea de negociere, cât și nivelul de informație, consumatorul reprezintă partea contractantă dezavantajată, situație care îl determină să adere la condițiile formulate în prealabil de comerciant, fără a putea exercita o influență asupra conținutului acestora. Dezechilibrul eventual rezultat de aici în privința drepturilor și obligațiilor care decurg din contract în sensul articolului 3 alineatul (1) din directivă trebuie contracarat potrivit voinței legiuitorului Uniunii prin declararea neobligativității pentru consumator a

clauzelor care trebuie considerate abuzive conform articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13. Curtea a înțeles în mod corect această dispoziție în sensul unei prevederi imperative prin care se urmărește în fond înlocuirea echilibrului formal al drepturilor și obligațiilor părților contractante cu un echilibru material și, astfel, restabilirea egalității între aceștia.

63. După cum se poate deduce din cel de al șaselea considerent, Directiva 93/13 urmărește „să elimine clauzele abuzive în aceste contracte". Aceasta nu urmărește totuși, astfel cum s-a stabilit deja, declararea nulității întregului contract din cauza unei clauze abuzive care figurează în cuprinsul său. Obiectivul urmărit de legiuitor constă exclusiv în stabilirea echilibrului, iar nu în eliminarea contractului în sine. Prin declararea nevalidității totale a contractelor în funcție de interesele consumatorilor nu s-ar obține egalitatea dorită între părțile contractante. Prin intermediul intervenției rectificatoare în vederea stabilirii echilibrului contractului încheiat prin exercitarea autonomiei contractuale a celor două părți se urmărește tocmai îndreptarea contractului și nicidecum desființarea sa.

64. În plus, s-ar distruge și temeiul pentru tranzacțiile comerciale realizate prin asumarea răspunderii agenților economici. Victima unui sistem normativ care dispune categoric și fără excepție nevaliditatea globală a contractelor, în cazul în care aceasta este utilă numai uneia dintre părți, ar fi autonomia contractuală. Consumatorul, singurul avantajat, ar fi scutit astfel de responsabilitatea de a cântări temeinic avantajele și dezavantajele și, prin urmare, de a alege un mod rațional de acțiune înainte de a-și asuma răspunderea contractuală. Raționamentul urmat de legiuitor ia în considerare în mod corespunzător acest principiu, care ocupă un loc important în cadrul ordinii juridice a Uniunii [16], în măsura în care se limitează la ceea ce este necesar pentru a stabili egalitatea între părțile contractante și în măsura în care, concomitent, dispune obligativitatea părților față de convențiile existente liber încheiate.

65. Situația juridică ar fi cu totul diferită în cazul în care aprecierea problemei dacă un contract care cuprinde o clauză abuzivă poate sau nu poate continua să existe s-ar realiza exclusiv în funcție de situația cea mai favorabilă pentru consumator. În acest caz, ar exista riscul ca raportul dintre consumator și comerciant să ajungă din nou într-o situație dificilă, de această dată numai în favoarea consumatorului. Astfel, ar fi înlăturată discrepanța privind drepturile și obligațiile contractuale în favoarea comerciantului, ceea ce ar corespunde obiectivelor stabilite de directivă, însă nu ar fi garantat echilibrul pe care legiuitorul intenționează să îl creeze. Legiuitorul a avut în vedere compensarea dezavantajelor existente pentru consumator. Nu se poate însă prezuma că acesta a dorit să creeze o poziție juridică pentru consumator care să depășească poziția juridică inerentă pe care o dețin în mod obișnuit doi parteneri contractuali egali în raporturile comerciale. La o examinare riguroasă, nu există niciun motiv material care să justifice exonerarea consumatorului de obligațiile care îi revin în temeiul unui contract încheiat cu un partener contractual aflat pe poziție de egalitate juridică, în cazul în care a acceptat aceste obligații în mod voluntar și cunoștea întinderea lor.

66. Această interpretare corespunde de asemenea opiniei avocatului general Tizzano, exprimată în Concluziile prezentate în cauza Ynos. În aceste concluzii, avocatul general a precizat că de la norma cuprinsă în Directiva 93/13, conform căreia un contract trebuie să continue să existe în pofida unei clauze abuzive din cuprinsul său, se poate deroga numai în cazul în care respectivul contract nu poate exista obiectiv fără clauza abuzivă. Derogarea nu este însă permisă dacă dintr-o examinare ulterioară rezultă că una dintre părți nu ar fi încheiat contractul în absența acestei clauze [17].

16 — Curtea de Justiție s-a raportat în jurisprudența sa la principiul autonomiei private exprimat sub diferite forme. A se vedea Hotărârea din 9 martie 2006, Werhof (C-499/04, Rec., p. I-2397, punctul 23), Hotărârea din 5 octombrie 1999, Spania/Comisia (C-240/97, Rec., p. I-6571, punctul 99), Hotărârea din 30 aprilie 1998, Bellone/Yokohama (C-215/97, Rec., p. I-2191, punctul 14), și Hotărârea din 10 iulie 1991, Neu și alții (C-90/90 și C-91/90, Rec., p. I-3617, punctul 13).

17 — Concluziile prezentate în cauza Ynos (citate la nota de subsol 13, punctul 79).

67. Argumentele invocate în legătură cu necesitatea protejării principiului autonomiei contractuale, precum și a asigurării echilibrului în raporturile contractuale dintre comercianți și consumatori trebuie analizate în lumina unui alt obiectiv al directivei. Trebuie amintit că, astfel cum reiese din primul considerent, Directiva 93/13 a fost adoptată în vederea instituirii treptate a pieței interne [18]. După cum reiese din al doilea și al treilea considerent ale directivei, obiectivul acesteia este de a elimina divergențele semnificative din legislațiile statelor membre legate de clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii. Pe lângă instituirea unei protecții mai bune a consumatorilor, conform celui de al șaptelea considerent, legiuitorul a intenționat promovarea activităților comerciale în domeniul de aplicare al directivei („întrucât vânzătorii de bunuri și furnizorii de servicii vor fi astfel sprijiniți în sarcina lor de a vinde bunuri și de a furniza servicii, atât în statul lor, cât și pe tot cuprinsul pieței interne"). Cu toate acestea, activitățile comerciale pot înflori numai acolo unde agenților economici le este asigurată securitatea juridică. În această categorie este inclusă și protecția încrederii agenților economici în existența raporturilor contractuale. O reglementare conform căreia validitatea unui contract în ansamblu depinde numai de interesul unei părți nu numai că nu poate susține această încredere, ci o poate zdruncina pe termen lung. În aceeași măsură, la fel cum prin aceasta ar putea scădea disponibilitatea comercianților de a încheia contracte cu consumatorii, s-ar putea zădărnici și obiectivul instituirii pieței interne. Prevederea de la articolul 6 din Directiva 93/13 ține seama de acest lucru prin faptul că se limitează la a asigura echilibrul în cadrul raporturilor contractuale.

68. Din considerațiile anterioare rezultă că atitudinea subiectivă a consumatorului față de restul contractului care nu poate fi considerat abuziv nu poate fi privită drept un criteriu hotărâtor care să decidă soarta viitoare a contractului. În opinia noastră, un rol decisiv ar trebui să îl aibă alți factori precum posibilitatea propriu-zisă analizată obiectiv pentru continuarea executării contractului [19]. După caz, ar putea să se răspundă negativ dacă din cauza nevalidității uneia sau mai multor clauze cele două părți consideră că a dispărut baza pentru încheierea contractului [20]. În mod excepțional, de exemplu, s-ar putea lua în considerare nevaliditatea globală a contractului în acele cazuri în care s-ar putea prezuma că potrivit voinței concordante reale sau ipotetice a celor două părți tranzacția nu se poate realiza fără partea nevalabilă a contractului, întrucât *scopul* sau *natura juridică* a contractului nu mai este aceeași. Sarcina de a verifica dacă într-un caz concret sunt îndeplinite sau nu sunt îndeplinite aceste condiții revine instanței naționale chemate să aplice Directiva 93/13, respectiv legislația națională de transpunere a directivei.

69. La aprecierea problemei dacă, în pofida existenței unei clauze abuzive, un contract poate sau nu poate să existe în continuare [21], instanța națională joacă un rol important nu numai datorită cunoașterii dreptului național, dar și datorită condițiilor propriu-zise ale cadrului cauzei cu care a fost sesizată. În acest context, trebuie amintită numai Hotărârea Freiburger Kommunalbauten [22] în care Curtea a subliniat că caracterul abuziv al unei anumite clauze contractuale conform articolului 4 din

18 — În acest context, trebuie să se ia în considerare faptul că prin obiectivul pieței comune legiuitorul Uniunii a avut în vedere, în același timp, principiul autonomiei private, exprimat deja în libertatea contractuală amintită anterior. Autonomia privată, economia de piață și concurența se intercondiționează (a se vedea Riesenhuber, K., *Privatrechtsgesellschaft: Entwicklung, Stand und Verfassung des Privatrechts*, Tübingen, 2007, p. 13 și urm.). Autonomia privată presupune existența unei piețe și conduce la concurență; protecția concurenței împotriva denaturărilor asigură existența pieței și, astfel, libertatea de opțiune a cumpărătorilor. Principiul configurării raporturilor juridice prin voința proprie a părților reprezintă nucleul comun al libertăților fundamentale, care extinde posibilitatea de acțiune autonomă dincolo de frontierele statelor membre.

19 — Kapnopoulou, E., *Das Recht der missbräuchlichen Klausel in der Europäischen Union*, Tübingen, 1997, p. 152, nu întrevede nici el vreo posibilitate de continuare a executării contractului dacă lacunele apărute într-un astfel de contract după constatarea caracterului abuziv al unor clauze individuale se dovedesc a fi prea numeroase.

20 — Condiția pentru continuarea existenței contractului este posibilitatea ca – potrivit versiunii în limba germană – contractul să poată continua „auf derselben Grundlage" („în același condiții") [în versiunea în limba română „să angajeze părțile prin aceste clauze"]. Prin această formulare oarecum ambiguă se înțelege o continuare a contractului în temeiul celorlalte dispoziții rămase neafectate. Acest lucru rezultă din compararea cu alte versiuni lingvistice în care se vorbește fără excepție despre condiții contractuale (franceză: „selon les mêmes termes"; engleză: „upon these terms"; italiană: „secondi i medesimi termini"; spaniolă: „en los mismos términos"). Această condiție este îndeplinită în măsura în care, în concordanță cu scopul și cu natura sa juridică, contractul poate continua să existe și fără clauzele abuzive [a se vedea Pfeiffer, T., *op. cit.* (nota de subsol 15), punctul 11, p. 3].

21 — A se vedea Decizia Pohotovosť (citată la nota de subsol 6, punctul 61).

22 — Hotărârea din 1 aprilie 2004, Freiburger Kommunalbauten (C-237/02, Rec., p. I-3403).

Directiva 93/13 „[se apreciază] ținând seama de natura bunurilor sau a serviciilor care fac obiectul contractului și a tuturor împrejurărilor care au însoțit încheierea contractului”[23]. În acea hotărâre, Curtea a atras în special atenția asupra necesității de a privi clauza contractuală în litigiu în contextul global al dreptului național relevant. Curtea a ajuns la concluzia că în cadrul aprecierii respective „trebuie de asemenea evaluate consecințele pe care le poate avea clauza în cadrul dreptului aplicabil contractului, ceea ce implică o verificare a sistemului juridic național”[24]. Astfel, trebuie să se constate că dreptul național este uneori de asemenea important în ceea ce privește problema dacă un contract poate sau nu poate să existe în continuare în pofida nevalidității sale parțiale[25].

70. Sintetizând, trebuie să se constate că din perspectiva dreptului Uniunii statele membre nu au obligația de a prevedea în dispozițiile naționale că în cazul constatării unor clauze abuzive în contractele încheiate cu consumatorii acestea nu creează în ansamblu nicio obligație pentru consumator, în cazul în care acest lucru este mai favorabil consumatorului. Prin urmare, nu este redus nici nivelul de protecție stabilit prin Directiva 93/13, în cazul în care în legislația statelor membre la aprecierea validității unui contract nu se acordă importanță voinței reale, respectiv prezumate a consumatorului de a se angaja în continuare într-un asemenea contract.

2. Marja de apreciere a statelor membre pentru creșterea nivelului de protecție

71. Trebuie amintit totuși că Directiva 93/13, astfel cum reiese în mod clar din cel de al doisprezecelea considerent, realizează numai o armonizare parțială și minimă a legislațiilor interne privitoare la clauzele abuzive[26]. Autorizarea prevăzută la articolul 8, care conferă statelor membre în mod expres dreptul să adopte în domeniul reglementat de directivă cele mai stricte dispoziții compatibile cu tratatul, pentru a asigura consumatorului un nivel maxim de protecție, este expresia normativă esențială a unei simple armonizări minime pe care se întemeiază directiva. Dimpotrivă, din această dispoziție se poate deduce în același timp că ar fi incompatibil cu obligațiile prevăzute de directivă să se deroge de la aceasta spre nivelul minim, cu alte cuvinte, prin adoptarea sau prin menținerea unor dispoziții care să asigure un nivel de protecție al consumatorului care ar rămâne sub nivelul obiectivelor directivei. Astfel cum am precizat deja în Concluziile prezentate în cauza Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid, principiul unei armonizări minime conferă statelor membre o putere discreționară considerabilă[27], limitată numai de dreptul Uniunii, în primul rând de dreptul primar[28].

23 — *Ibidem*, punctul 21.

24 — *Ibidem*. Consecințele constatării caracterului abuziv al unei clauze contractuale pot diferi de la o ordine juridică la alta. Este unul dintre motivele pentru care articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 stabilește, într-o formulare neutră, că clauzele abuzive nu trebuie să „creeze obligații pentru” consumatori. Această dispoziție se limitează la a prevedea un anumit rezultat a cărui atingere trebuie asigurată de statele membre la momentul transpunerii directivei, fără a prevedea în detaliu dacă respectiva clauză trebuie declarată nulă, respectiv nevalabilă. Dimpotrivă, această apreciere trebuie realizată în temeiul dreptului național care reglementează consecința juridică exactă. Utilizarea unor noțiuni neutre din punct de vedere semantic de legiuitorul Uniunii se întemeiază pe faptul că acesta a luat în considerare varietatea legislațiilor și a tradițiilor în materia dreptului civil din cadrul Uniunii (în privința originii dreptului civil european, a se vedea Rainer, M., *Introduction to Comparative Law*, Viena, 2010, p. 27 și urm.).

25 — A se vedea Kapnopoulou, E., *op. cit.* (nota de subsol 19), p. 151, care subliniază că Directiva 93/13 nu cuprinde niciun concept exhaustiv normat al consecințelor juridice. Aceasta cuprinde numai linii directoare și, în ceea ce privește dispozițiile exacte ale consecințelor juridice, face trimitere la legislațiile naționale ale statelor membre. Aprecierea viitorului unui contract lacunar trebuie realizată în temeiul legislațiilor naționale. În funcție de fiecare caz în parte, trebuie să se apeleze la normele de drept dispozitive, la interpretarea completivă a contractului, la schimbarea naturii juridice (conversiunea) a contractului sau la anularea globală.

26 — A se vedea Hotărârea din 3 iunie 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, Rep., I-4785, punctele 28 și 29).

27 — *Ibidem* (punctele 28 și 29).

28 — La exercitarea autorizării cuprinse la articolul 8 din directivă, statele membre trebuie să respecte limitele generale ale dreptului Uniunii. Prin acestea se înțelege dreptul primar, inclusiv libertățile fundamentale, precum și restul normelor de drept derivat [a se vedea Kapnopoulou, E., *op. cit.* (nota de subsol 19), p. 163].

72. De aceea, statele membre pot reglementa în mod mai strict consecințele nevalidității în vederea protecției consumatorilor decât sunt acestea prevăzute la articolul 6 din Directiva 93/13. Adoptarea dispozițiilor naționale mai stricte în temeiul articolului 8, care să prevadă nevaliditatea globală a unui contract în cazul existenței uneia sau mai multor clauze abuzive, în măsura în care se dovedește mai favorabilă pentru consumator [29], este expresia unei exercitări legale a unei autorizări acordate de legiuitorul Uniunii în vederea obținerii unui nivel mai ridicat de protecție pentru consumatori.

73. În privința compatibilității unei dispoziții naționale care servește protecției consumatorilor cu obiectivul amintit mai sus de instituire a pieței interne [30], nu există nicio rezervă, în măsura în care nu se aduce atingere în mod disproporționat libertăților fundamentale [31]. Aprecierea acestei probleme depinde însă de conținutul respectivei dispoziții naționale.

74. Din cele de mai sus rezultă că statele membre au libertatea de a prevedea în ordinile juridice naționale consecința juridică a nevalidității întregului contract în acele cazuri în care aceasta este mai favorabilă pentru consumatori decât existența în continuare a contractului. Dreptul Uniunii nu impune limitarea consecinței juridice a nevalidității la respectiva clauză contractuală.

C – *Cu privire la a doua întrebare preliminară*

75. A doua întrebare preliminară este formată din două părți. Prin intermediul primei părți a întrebării, instanța de trimitere solicită să se stabilească dacă menționarea eronată a dobânzii anuale efective într-un contract de credit de consum reprezintă o practică comercială neloială conform Directivei 2005/29. Prin intermediul celei de a doua părți a întrebării, instanța de trimitere dorește să afle care sunt consecințele calificării drept practică comercială neloială asupra validității respectivului contract.

1. Prima parte a celei de a doua întrebări: menționarea eronată a dobânzii anuale efective drept practică comercială neloială

a) Cu privire la Directiva 2005/29

76. În ceea ce privește prima parte a celei de a doua întrebări, trebuie să se menționeze, mai întâi, că Directiva 2005/29 efectuează o armonizare completă a normelor privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor față de consumatori. Consecința acestui lucru este că statele membre – spre deosebire de cazul transpunerii Directivei 93/13 – nu pot să adopte măsuri mai restrictive decât cele definite de directiva menționată, nici chiar pentru a asigura un nivel mai ridicat de protecție a consumatorilor [32].

77. Una dintre prevederile centrale ale Directivei 2005/29 este articolul 5, care interzice practicile comerciale neloiale și care, în plus, enumeră criteriile pe baza cărora se poate stabili caracterul neloial al acestora. Astfel, conform articolului 5 alineatul (2), o practică comercială este neloială în cazul în care este contrară cerințelor diligenței profesionale și denaturează sau poate denatura semnificativ comportamentul economic cu privire la un produs al consumatorului mediu la care ajunge sau căruia

29 — Astfel cum a precizat în mod corect Kapnopoulou, E., *op. cit.* (nota de subsol 19), p. 162, statele membre pot adopta numai norme care reprezintă un „plus” față de nivelul de protecție garantat de Directiva 93/13, nu însă un „*aliud*” sau chiar un „minus”.

30 — A se vedea punctul 67 din prezentele concluzii.

31 — În acest context, având în vedere raportul cu activitatea profesională specifică de acordare a împrumuturilor, trebuie să se aibă în vedere libera prestare a serviciilor și într-o mai mică măsură libera circulație a capitalurilor (a se vedea Hotărârea din 3 octombrie 2006, Fidium Finanz, C-452/04, Rec., p. I-9521, punctul 43; cu privire la libera circulație a serviciilor, a se vedea Weiss, F./Wooldridge, F., *Free Movement of Persons within the European Community*, ediția a doua, Ed. Alphen aan den Rijn 2007, p. 123 și urm.). În schimb, pentru contractele de vânzare a bunurilor mobile este relevantă libera circulație a mărfurilor.

32 — A se vedea Hotărârea din 9 noiembrie 2010, Mediaprint Zeitungs- und Zeitschriftenverlag (C-540/08, Rep., p. I-10909, punctele 27 și 30), Hotărârea din 14 ianuarie 2010, Plus Warenhandelsgesellschaft (C-304/08, Rep., p. I-217, punctul 41), și Hotărârea din 23 aprilie 2009, VTB-VAB și Galatea (C-261/07 și C-299/07, Rep., p. I-2949, punctul 52).

îi este adresat sau al membrului mediu al unui grup în cazul în care o practică comercială este orientată către un grup particular de consumatori. În plus, la articolul 5 alineatul (4) din directivă sunt definite două categorii precise de practici comerciale neloiale, și anume „practicile comerciale înșelătoare” și „practicile comerciale agresive”, care corespund criteriilor enumerate la articolele 6 și 7, respectiv la articolele 8 și 9. În sfârșit, directiva cuprinde în anexa I o listă exhaustivă cuprinzând 31 de practici comerciale care, conform articolului 5 alineatul (5) din directivă, trebuie considerate ca fiind neloiale „în orice situație”. Prin urmare, astfel cum se prevede în mod expres în considerentul (17) al directivei, numai aceste practici comerciale pot fi considerate neloiale fără a fi necesară o evaluare de la caz la caz în conformitate cu dispozițiile articolelor 5-9 din directivă.

78. Rezultă de aici că, în ceea ce privește aplicarea dreptului de către instanțele naționale și de către autoritățile administrative, trebuie să ne referim, în primul rând, la lista de 31 de cazuri de practici comerciale neloiale care sunt menționate în anexa I. Dacă o practică comercială se încadrează în unul dintre aceste cazuri, atunci trebuie să fie interzisă. Interzicerea nu depinde de o analiză mai amplă, de exemplu, de o analiză a efectelor practicii comerciale respective. Dacă situația de fapt concretă nu se încadrează în unul dintre cazurile prevăzute de această listă, atunci trebuie să se analizeze dacă este aplicabil unul dintre cazurile exemplificative prevăzute de clauza generală referitoare la practicile comerciale înșelătoare sau agresive. Numai în cazul în care nu aceasta este situația, își găsește aplicare în mod direct clauza generală prevăzută la articolul 5 alineatul (1) din directivă [33].

b) Domeniul de aplicare al Directivei 2005/29

i) Existența unei practici comerciale

79. Înainte de a proceda la verificarea caracterului neloial al unei practici comerciale pe baza ansamblului de împrejurări din situația concretă, este necesar să se stabilească dacă acțiunea principală intră în domeniul de aplicare al Directivei 2005/29. În acest scop, activitatea comercială despre care este vorba în acțiunea principală, și anume încheierea unui contract de credit de consum, trebuie să corespundă definiției legale de la articolul 2 litera (d) a sintagmei „practici ale întreprinderilor față de consumatori”.

80. În acest sens, trebuie menționat că articolul 2 litera (d) din directivă definește termenul „practici comerciale” într-o formulare în sens foarte larg drept „orice acțiune, omisiune, comportament, demers sau comunicare comercială, inclusiv publicitatea și comercializarea, efectuată de un comerciant, în directă legătură cu promovarea, vânzarea sau furnizarea unui produs către consumatori” [34]. În această definiție sunt cuprinse astfel toate acțiunile unui comerciant prin care acesta încearcă să determine consumatorul să încheie un contract [35]. Potrivit acestei definiții foarte largi, ofertele comerciale privind operațiunile de credit examinate în acțiunea principală pot fi de asemenea considerate acțiuni în legătură cu comercializarea unui produs, și anume a unui serviciu financiar. Contrar opiniei guvernului slovac [36], în acțiunea principală există, așadar, un caz de „practică comercială” în sensul articolului 2 litera (d) din Directiva 2005/29.

33 — A se vedea Concluziile prezentate la 3 septembrie 2009 în cauza Plus Warenhandelsgesellschaft (hotărârea citată la nota de subsol 32, punctul 74).

34 — A se vedea Hotărârea Mediaprint Zeitungs- und Zeitschriftenverlag (citată la nota de subsol 32, punctul 17).

35 — A se vedea Orlando, S., „The Use of Unfair Contractual Terms as an Unfair Commercial Practice”, în *European Review of Contract Law*, volumul 7, 2007, punctul 1, p. 40, în opinia căruia practicile comerciale cuprind toate acțiunile unui comerciant care pot influența decizia consumatorului cu privire la încheierea unui contract.

36 — A se vedea punctul 13 din observațiile guvernului slovac.

ii) Importanța normei restrictive prevăzute la articolul 3 alineatul (2) din directivă

81. Întrucât activitatea în cauză în acțiunea principală corespunde definiției „practicilor comerciale” în sens larg, ea intră și în domeniul de aplicare al articolului 3 alineatul (1) din Directiva 2005/29.

82. Totuși, în acest context, se pune întrebarea dacă Directiva 2005/29 este într-adevăr relevantă pentru examinarea problemei din acțiunea principală. Aplicabilitatea acesteia ar putea fi eventual o opțiune în ceea ce privește consecințele juridice. Pentru aceasta însă este necesar să se determine obiectul cererii de pronunțare a unei hotărâri preliminare. În cazul în care întrebările preliminare și afirmațiile cuprinse în decizia de trimitere au fost apreciate corect, prin această cerere se urmărește obținerea unui răspuns la întrebarea dacă dreptul Uniunii se opune împrejurării că la încheierea unui contract cu consumatorii comerciantul face mențiuni false – în acțiunea principală fiind vorba despre menționarea unei dobânzi anuale efective mai reduse decât dobânda anuală reală – și sancționează respectiva clauză contractuală cu anularea.

83. Problema privind relevanța Directivei 2005/29 este presantă, întrucât acest act juridic nu cuprinde nicio dispoziție care să prevadă consecința juridică a nevalidității unei astfel de clauze. În schimb, articolul 3 alineatul (2) din Directiva 2005/29 prevede că „directiva nu aduce atingere dreptului contractelor și nici, în special, normelor privind valabilitatea, formarea profesională [a se citi «încheierea»] sau efectele contractelor”. Atât în temeiul modului său de redactare („nu aduce atingere”), cât și în temeiul plasării sale în cadrul sistemului la articolul 3, care stabilește domeniul de aplicare al directivei, precum și raportul dintre aceasta și alte acte normative ale Uniunii, dispoziția menționată trebuie înțeleasă în sensul unei norme restrictive care, potrivit voinței exprese a legiuitorului Uniunii, permite utilizarea acelor prevederi specifice ale dreptului Uniunii, în pofida unei eventuale aplicări a Directivei 2005/29. În acest mod, utilizarea instrumentelor specifice pentru protecția consumatorilor prevăzute în actele normative respective este în continuare posibilă. Potrivit conceptului care stă la baza normei de la articolul 3 alineatul (2), împrejurarea că Directiva 2005/29 se aplică unei anumite situații de fapt nu poate reduce posibilitățile de protecție juridică care revin consumatorilor în temeiul dreptului contractelor, de exemplu, dreptul de a rezilia contractul sau de reducere a contraprestației.

84. Printre prevederile enumerate la articolul 3 alineatul (2) din Directiva 2005/29, care reglementează dreptul contractelor și, în special, valabilitatea unui contract, se numără, fără îndoială, și dispozițiile Directivei 93/13. Sistemul de protecție amintit la început și instituit prin această directivă, al cărui element fundamental este norma prevăzută la articolul 6, privește aspecte de drept al contractelor și abordează problema validității juridice a clauzelor contractuale individuale utilizate de comercianți în tranzacțiile comerciale cu consumatorii. Se realizează astfel o *reglementare a raporturilor juridice din contractele individuale* încheiate între două categorii diferite de persoane de drept privat, în sensul că aceste clauze abuzive nu trebuie să creeze obligații pentru consumatori, iar statele membre trebuie să

se asigure că această consecință juridică este inclusă în normele de drept civil naționale [37]. Dacă norma restrictivă de la articolul 3 alineatul (2) din Directiva 2005/29 este aplicată în mod consecvent, dispozițiile Directivei 93/13 nu trebuie considerate ca fiind excluse.

85. Întrucât nu Directiva 2005/29, ci Directiva 93/13 este cea care prevede, în anumite condiții, consecința juridică a nulității clauzelor individuale din contracte, prima directivă este, prin urmare, irelevantă pentru examinarea problemei din acțiunea principală. Nicio dispoziție a acestei directive nu poate fi utilizată ca temei juridic pentru declararea nulității clauzelor contractuale care fac obiectul litigiului [38]. De la această prezumție se pare că pleacă implicit și instanța de trimitere, întrucât, prin intermediul celei de a doua părți a celei de a doua întrebări, care urmează să fie examinată, solicită lămuriri cu privire la consecințele juridice pe care le-ar avea calificarea drept practici comerciale neloiale conform Directivei 2005/29 pentru o eventuală aplicare a articolului 6 din Directiva 93/13. Întrebarea vizează, așadar, interacțiunea dintre articolul 5 și următoarele din Directiva 2005/29 și articolul 6 din Directiva 93/13, ceea ce impune de asemenea o interpretare a acestei ultime dispoziții.

iii) Concluzie intermediară

86. Sintetizând, trebuie să se constate, așadar, că Directiva 2005/29 nu se aplică cel puțin pe planul consecințelor juridice ale unui obiect precum cel din acțiunea principală.

c) Existența unei practici comerciale neloiale

i) Necesitatea interpretării coerente a dreptului privind protecția consumatorilor

87. Astfel, nu mai sunt, în principiu, necesare alte clarificări cu privire la problema dacă activitatea în litigiu prezintă caracteristicile noțiunii „practici comerciale neloiale” în sensul articolului 5 și următoarele din această directivă.

88. Totuși, decizia legiuitorului Uniunii de a nu aplica Directiva 2005/29 la nivelul consecințelor juridice din cazurile determinate individual nu înseamnă în mod obligatoriu că evaluările reținute și care se află de asemenea la baza directivei nu pot avea nicio influență asupra interpretării altor acte normative care reglementează raportul dintre comercianți și consumatori. O privire asupra întregului sistem de acte normative adoptate în materia protecției consumatorilor relevă faptul că între acestea

37 — A se vedea în acest sens Orlando, S., *op. cit.* (nota de subsol 35), p. 35, cu mențiunea că articolul 6 din Directiva 93/13 reglementează tratamentul juridic al clauzelor abuzive, adică un aspect al raporturilor juridice din contractele de drept privat încheiate între comercianți și consumatori. A se vedea în mod similar Tilmann, I., *Die Klauselrichtlinie 93/13/EWG auf der Schnittstelle zwischen Privatrecht und öffentlichem Recht*, p. 10, conform căruia, din perspectiva uniformizării normelor de drept privat din Uniunea Europeană, Directiva 93/13 ocupă un loc special între directivele din domeniul protecției consumatorilor, întrucât privește dreptul contractelor, un sector fundamental al dreptului privat. Dreptul național al contractelor din statele membre a suferit modificări majore în urma transpunerii directivei. Directiva conduce la o apropiere treptată a diferitelor legislații privind dreptul contractelor care pregătește calea pentru înfăptuirea unui drept privat european. A se vedea în mod similar și Basedow, J., „Grundlagen des europäischen Privatrechts”, în *Juristische Schulung*, 2004, p. 94, care consideră transpunerea Directivei 93/13 un element al demersului de uniformizare a normelor de drept privat și menționează că Directiva 93/13 a fost transpusă în moduri diferite, de exemplu, prin codurile civile naționale (Germania, Italia, Țările de Jos), prin legi separate privind consumatorii (Austria, Franța, Grecia și, parțial, Finlanda și Spania), prin legi speciale privind practicile comerciale (Belgia), prin contracte încheiate cu consumatorii (Suedia), prin Condiții generale ale contractelor (Spania, Portugalia), precum și printr-un instrument juridic care reia fidel textul directivei (Regatul Unit, Irlanda). În opinia autorului Micklitz, H.-W., „AGB-Gesetz und die EG-Richtlinie über missbräuchliche Vertragsklauseln in Verbraucherverträgen”, în *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 1993, p. 533, prin Directiva 93/13, Uniunea Europeană a intervenit pentru prima dată în esența dreptului civil.

38 — Astfel cum explică în mod întemeiat Abbamonte, G., „The Unfair Commercial Practices Directive and its General Prohibition”, în *The regulation of unfair commercial practices under EC Directive 2005/29 – New rules and new techniques*, Norfolk, 2007, p. 16, împrejurarea că un consumator a încheiat un contract deoarece a fost victima unei practici comerciale neloiale trebuie apreciată ca fiind irelevantă din perspectiva Directivei 2005/29, întrucât această directivă nu prevede niciun mijloc juridic pentru anularea contractului. Cu toate acestea, Directiva 2005/29 nu îngrădește căile de atac recunoscute consumatorului în temeiul dreptului contractelor. Astfel, consumatorul trebuie să solicite unei instanțe civile protecția juridică, iar în acest demers împrejurarea că contractul a fost încheiat prin utilizarea unor practici comerciale neloiale reprezintă un aspect esențial pe care judecătorul trebuie să îl ia în considerare.

există multiple legături de care trebuie să se țină seama și în cadrul interpretării [39]. Actele legislative ale Uniunii din materia protecției consumatorilor trebuie privite ca parte a unui ansamblu de acte normative care se completează reciproc. Divergențele juridice [40] existente în legislația Uniunii privind consumatorii sunt rezultatul unei evoluții istorice în decursul căreia legiuitorul Uniunii a reglementat progresiv și în conformitate cu acquis-ul deja existent diferite domenii în vederea instituirii unei veritabile piețe interne pentru tranzacțiile dintre întreprinderi și consumatori. Directiva 2005/29 nu cuprinde norme de drept al contractelor pentru motivul că aceste aspecte au fost reglementate deja de legiuitorul Uniunii, printre altele, în Directiva 93/13. Cele două directive reglementează, fiecare, câte un domeniu propriu determinat: Directiva 2005/29 interzice utilizarea practicilor comerciale neloiale care pot afecta în mod semnificativ comportamentul comercial al consumatorilor, în timp ce Directiva 93/13 interzice, la rândul său, utilizarea clauzelor abuzive în tranzacțiile comerciale cu consumatorii.

89. În pofida existenței unor acte normative de sine stătătoare, delimitarea domeniului de aplicare al directivelor nu este întotdeauna ușoară. Cauza problemelor de delimitare este, pe de o parte, faptul că în realitate acțiunile cuprinse în directivă se întrepătrund. Pe de altă parte, acest lucru se datorează faptului că noțiunea „practici comerciale” este formulată în sens foarte larg și cuprinde numeroase acte de comerț. Această împrejurare transformă într-o anumită măsură Directiva 2005/29 într-un ansamblu normativ general față de normele speciale, de exemplu, față de Directiva 93/13 [41]. Finalitatea normei restrictive de la articolul 3 alineatul (2) din Directiva 2005/29 este aceea de a asigura că nu se va ajunge la suprapunerea celor două directive pe planul consecințelor juridice.

90. Această delimitare nu reprezintă totuși un scop în sine, ci urmează un concept de reglementare determinat construit de legiuitorul Uniunii. Delimitarea nu poate avea ca rezultat o evaluare juridică diferită a unei situații de fapt unitare în privința căreia s-ar putea aplica, în principiu, ambele directive. Dimpotrivă, se impune o interpretare coerentă a normelor juridice relevante pentru a evita rezultate de apreciere contradictorii. Acest lucru este cu atât mai necesar cu cât cele două directive converg în ceea ce privește direcția de protecție urmată și ambele urmăresc protecția consimțământului și libertatea de decizie în tranzacțiile comerciale [42].

39 — A se vedea Orlando, S., *op. cit.* (nota de subsol 35), p. 38, care vorbește despre necesitatea unei „coordonări normative” între Directivele 2005/29 și 93/13 pentru a decongestiona potențialul conflict. Autorul menționează în mod întemeiat că dificultatea de coordonare a directivelor pe calea interpretării este rezultatul complexității structurale speciale a dreptului Uniunii. Interacțiunea dintre directive nu este evidentă, motiv pentru care o interpretare coerentă care să cuprindă toate actele normative nu este întotdeauna ușor de realizat.

40 — Armonizările minime deficitare și procedurile specifice din diferite sectoare au creat necesitatea unei convergențe și a unei analize mai profunde a divergențelor apărute în privința legislației Uniunii privind consumatorii (a se vedea Alpa, G./Conte, G./Carleo, „La costruzione del diritto dei cosumatori”, în *I diritti dei consumatori*, Ed. von Guido Alpa, volumul 1, p. 5). Dezbaterea privind dezvoltarea legislației europene privind consumatorii datează din anul 1999, când Consiliul European de la Tampere a recunoscut în recomandarea sa eventuala necesitate a unei armonizări mai strânse a normelor de drept civil ale statelor membre (a se vedea în acest sens Čikara, E., *Gegenwart und Zukunft der Verbraucherkreditverträge in der EU und in Kroatien*, Viena, 2010, p. 47; cu privire la principiile armonizării punctuale a normelor din materia practicilor comerciale loiale, a se vedea Wunderle, T., *Verbraucherschutz im Europäischen Lauterkeitsrecht*, Tübingen, 2010, p. 97 și urm.). În această perioadă, Comisia a început să își intensifice eforturile în vederea consolidării dreptului contractelor. Comunicarea Comisiei prezentată în anul 2003, „Un drept al contractelor european coerent – plan de acțiune”, propunea crearea unui „cadru de referință comun” ca „Opt-in-Instrument” care să cuprindă norme și o terminologie comună a dreptului european al contractelor. Ulterior, în calitate de rețea internațională de cercetare, *Study Group on a European Civil Code* a elaborat un proiect academic a unui cadru de referință comun. Pe baza acestor lucrări pregătitoare, în aprilie 2010, Comisia Europeană a desemnat un grup de experți pentru cadrul de referință comun al dreptului european al contractelor care a prezentat la 3 mai 2011 un studiu de fezabilitate. Acest studiu prezintă un sistem coerent de norme de drept al contractelor, care ar putea fi pus în aplicare în viitor ca instrument european opțional de drept al contractelor [a se vedea și Cartea verde a Comisiei privind opțiunile de politică în perspectiva unui drept european al contractelor pentru consumatori și întreprinderi COM(2010) 348 final, în special opțiunea numărul 4]. În acest context, trebuie de asemenea amintit proiectul de directivă al Parlamentului European și al Consiliului privind drepturile consumatorilor prin care se urmărește depășirea problemelor create din cauza diferențelor normelor din materia dreptului contractelor. Poziția Parlamentului European, adoptată în primă lectură la 23 iunie 2011, cu privire la adoptarea acestei directive, prevede o modificare a Directivei 93/13 și a Directivei 1999/44/CE privind anumite aspecte ale vânzării de bunuri de consum și garanțiile conexe, precum și abrogarea Directivei 85/577/CEE privind protecția consumatorilor în cazul contractelor negociate în afara spațiilor comerciale și a Directivei 97/7/CE privind contractele la distanță, iar ultimele două urmau să fie reunite într-o singură directivă.

41 — O părere similară are și Orlando, S., *op. cit.* (nota de subsol 35), p. 38, 40, cu trimitere la definiția largă a termenului „practici comerciale”. În opina sa, legiuitorul Uniunii a introdus în ordinea juridică a Uniunii „un drept general” prin Directiva 2005/29, prin adoptarea unei serii de norme care cuprind principii, concepte și criterii generale.

42 — A se vedea considerentele (6), (7) și (8) ale Directivei 2005/29, precum și al optulea și al cincisprezecelea considerent ale Directivei 93/13.

91. Interacțiunea strânsă dintre cele două directive poate fi dovedită pe baza unor cazuri concrete: astfel, în ceea ce privește situația de fapt inițială, de exemplu, se poate concepe că caracterul neloial al unei practici comerciale rezidă în însăși utilizarea în contractele încheiate cu consumatorii a unor clauze abuzive în sensul Directivei 93/13[43]. Dacă comerciantul face uz de astfel de clauze, în această opțiune a sa ar trebui să se poată recunoaște o acțiune înșelătoare, întrucât este oferită o informație falsă, respectiv consumatorul nu va cunoaște niciodată întinderea propriu-zisă a drepturilor și obligațiilor contractuale, mai ales a acelor drepturi și obligații care decurg din clauzele abuzive, și care sunt astfel nevalabile pentru consumator. În mod similar trebuie evaluat și un caz în care comerciantul redactează clauzele centrale ale contractului în mod neclar și neinteligibil pentru a ascunde consumatorului informații semnificative. Invers, este de asemenea posibil ca mențiunile false și astfel înșelătoare dintr-o clauză contractuală în sensul Directivei 2005/29 să susțină tocmai caracterul abuziv al acestor clauze. Aceasta din urmă este situația prezumată astfel de instanța de trimitere în acțiunea principală și care trebuie analizată în mod mai detaliat în continuare.

92. În interesul unei interpretări coerente a dreptului Uniunii privind protecția consumatorilor se pare că se impune verificarea aspectului dacă indicarea unei dobânzi anuale efective mai mici decât dobânda anuală reală poate fi calificată drept „practică comercială neloială” în sensul articolului 5 și următoarele din Directiva 2005/29. Problema privind concluziile desprinse în urma aprecierii, care sunt relevante pentru interpretarea Directivei 93/13, trebuie analizată în cadrul celei de a doua părți a celei de a doua întrebări.

ii) Verificarea caracterului neloial al practicii comerciale

93. Trebuie examinată existența unei „practici comerciale neloiale” potrivit schemei de verificare descrise la punctul 78 din prezentele concluzii.

– Existența unei acțiuni înșelătoare în sensul articolului 5 alineatul (4) litera (a) coroborat cu articolul 6 alineatul (1) litera (d) din Directiva 2005/29

94. Trebuie să se constate, mai întâi, că indicarea eronată a unei sume precum dobânda anuală efectivă într-un contract de credit de consum nu corespunde niciunuia dintre cazurile de practici comerciale neloiale enumerate în anexa I la directivă. Întrucât astfel de mențiuni nu se numără printre practicile comerciale amintite în anexa I, care trebuie considerate ca fiind neloiale în orice situație, acestea pot fi interzise, în principiu, numai în măsura în care întrunesc elementele constitutive ale practicilor comerciale neloiale, de exemplu, dacă sunt înșelătoare sau agresive în sensul directivei.

Acțiunea pozitivă a comerciantului

95. Având în vedere faptul că în lipsa unor elemente care să indice recurgerea la mijloace precum hărțuirea, constrângerea sau violența ori la alte mijloace de influențare nepermise, în acțiunea principală trebuie exclusă de la început o practică comercială agresivă; astfel, în continuare, trebuie să se verifice dacă sunt întrunite elementele caracteristice pentru o practică comercială înșelătoare conform articolului 5 alineatul (4) litera (a) din Directiva 2005/29. În această privință, trebuie să se constate că directiva delimitează acțiunile înșelătoare (articolul 6) de omisiunile înșelătoare (articolul 7), ambele categorii fiind reglementate separat în mod detaliat. În ceea ce privește aprecierea juridică adecvată a acțiunii principale, este necesară identificarea modului de acțiune relevant.

43 — A se vedea în acest sens Orlando, S., *op. cit.* (nota de subsol 35), p. 25, care analizează problema dacă utilizarea clauzelor abuzive în sensul Directivei 93/13 reprezintă simultan și o practică comercială neloială în sensul Directivei 2005/29. Răspunsul la această întrebare este, în principiu, afirmativ: o astfel de utilizare trebuie considerată înainte de toate practică comercială înșelătoare, întrucât, de regulă, sunt oferite informații false sau consumatorul nu este lămurit cu privire la drepturile și obligațiile sale în cadrul executării contractului, în special în ceea ce privește drepturile și obligațiile născute din clauzele contractuale abuzive (și astfel nevalabile). Autorul menționează în continuare că formularea neclară și neinteligibilă a clauzelor contractuale centrale poate fi de asemenea considerată omitere a unor informații importante în sensul articolului 7 din Directiva 2005/29.

96. În opinia noastră, o practică comercială precum cea din acțiunea principală, care constă în menționarea într-un contract de credit a unei dobânzi anuale efective mai mici decât dobânda anuală reală, trebuie mai curând inclusă în prima dintre categoriile amintite, întrucât influențarea deciziei comerciale a consumatorului s-a realizat în mod categoric printr-o acțiune pozitivă din partea comerciantului, și anume prin intermediul unor mențiuni false cu privire la un punct din contract care trebuie considerat esențial conform articolului 6 alineatul (1) din directivă. Într-un asemenea comportament nu se poate vedea o omisiune rezultată din necomunicarea de informații. Contrar celor susținute de guvernul german [44], este astfel exclusă utilizarea dispoziției articolului 7 alineatul (1) din directivă care face referire la cazul special al necomunicării de informații relevante.

Influențarea deciziei comerciale a consumatorului

97. Punctele din contract considerate esențiale de legiuitor sunt enumerate la articolul 6 alineatul (1). Plecând de la o interpretare în sens larg și astfel favorabilă consumatorului a dispozițiilor directivei, dobânda anuală efectivă dintr-un contract de credit de consum poate fi subsumată noțiunii „preț” în sensul articolului 6 alineatul (1) litera (d), întrucât dobânda anuală efectivă trebuie considerată, conform definiției legale prevăzute la articolul 1 alineatul (2) litera (e) din Directiva 87/102, o componentă a costului total pe care consumatorul trebuie să îl plătească pentru aprobarea creditului. În sens juridic, dobânzile reprezintă indemnizația pentru un împrumut acordat pentru o perioadă determinată. În consecință, o calculare greșită a dobânzii anuale efective, precum în acțiunea principală, poate fi, conform indicațiilor instanței de trimitere, inclusă de asemenea la „calcularea prețului” în sensul acestei dispoziții.

98. În acest context, trebuie subliniat că aprecierea drept greșită de către instanța de trimitere a calculării prețului este obligatorie pentru Curte, în primul rând deoarece calcularea dobânzii anuale efective se realizează conform articolului 1 alineatul (2) litera (e) din Directiva 87/102 în conformitate cu metodele existente în statele membre, a căror aplicare corectă poate fi verificată de însăși instanța națională, și în al doilea rând pentru că în procedura preliminară instanța națională este competentă să constate faptele.

99. În ceea ce privește celelalte condiții de la articolul 6 alineatul (1) din Directiva 2005/29, trebuie constatat că indicațiile false în legătură cu dobânda anuală efectivă – chiar dacă aceasta ar fi indicată la o valoare semnificativ mai redusă decât valoarea reală – sunt de asemenea de natură a-l înșela pe consumatorul mediu și de a-l determina să ia o decizie comercială pe care altfel nu ar fi luat-o. Într-o situație reală, trebuie să se plece de la premisa că un consumator mediu va cere, în general, oferte din partea mai multor creditori și va lua decizia de a contracta un credit în urma comparării acestor oferte, inclusiv pe baza costurilor previzibile. Cu alte cuvinte, condițiile de creditare comparativ mai favorabile au, în general, o influență decisivă asupra formării voinței consumatorului.

100. Dreptul Uniunii ia în considerare interesul consumatorului de a fi informat prin faptul că, prin Directiva 87/102, adoptată cu scopul atingerii a două obiective, pe de o parte, în vederea instituirii unei piețe comune pentru creditele de consum [al treilea, al patrulea și al cincilea considerent] și, pe de altă parte, în vederea protecției consumatorilor care contractează astfel de credite [al șaselea, al șaptelea și al nouălea considerent], impune în mod expres obligația de informare corespunzătoare a consumatorilor cu privire la condițiile de acordare și costurile aferente creditului, precum și la obligațiile lor. Acest lucru reiese, pe de o parte, din al optulea considerent, iar pe de altă parte, din articolul (4) alineatul (2) litera (a) din Directiva 87/102, care prevede obligația de a menționa în fiecare contract scris dobânda anuală efectivă. Astfel cum a reiterat Curtea în jurisprudența sa,

44 — A se vedea punctul 43 din observațiile guvernului german.

dispoziția privind obligația ca la încheierea contractului debitorul să fie în posesia tuturor elementelor care pot avea un efect asupra întinderii obligației sale are scopul de a-l proteja împotriva condițiilor de creditare inechitabile și de a-i permite să cunoască pe deplin condițiile executării ulterioare a contractului subscris [45].

101. Dispozițiile citate anterior ale Directivei 87/102 confirmă faptul că dobânda anuală efectivă reprezintă o mențiune esențială în cadrul încheierii contractelor de credit [46], în lipsa căreia consumatorul nu poate, de regulă, să ia o decizie judicioasă. Prin urmare, consumatorul depinde în mare măsură de corectitudinea acestor mențiuni. Inducerea în eroare tocmai cu privire la această informație, fie că este cu intenție sau din culpă, are repercusiuni inevitabile asupra consumatorului. Nu în ultimul rând, datorită importanței acestei mențiuni pentru capacitatea consumatorului de a lua o decizie și a consecințelor extinse ale unei decizii greșite, articolul 3 din Directiva 87/102 impune informarea acestuia încă înainte de încheierea contractului, și anume în cadrul publicității.

102. Opinia susținută aici, conform căreia mențiunile false de la momentul încheierii contractelor de credit sunt, în principiu, de natură să influențeze decizia comercială a unui consumator în sensul Directivei 2005/29, este întemeiată de asemenea pe considerentul (10) al acestei directive, care, astfel cum explică în mod întemeiat guvernul slovac [47], stabilește într-o anumită măsură o legătură cu Directiva 87/102 relevantă în speță. Din acest considerent reiese că Directiva 2005/29 „asigură protecția consumatorilor în cazul în care nu există nicio legislație sectorială specială la nivel comunitar și interzice comercianților să creeze o impresie falsă cu privire la natura produselor". În continuare, legiuitorul precizează că „[a]cest lucru este deosebit de important în cazul produselor complexe cu grad de risc ridicat pentru consumatori, precum *anumite produse care au legătură cu serviciile financiare* [48]" . Din aceste aserțiuni reiese că legiuitorul Uniunii era pe de plin conștient de riscurile existente pentru consumatori în acest domeniu comercial specific. În acțiunea principală, acest risc s-a materializat tocmai în încheierea contractului de credit.

103. Prin urmare, din punct de vedere obiectiv există o acțiune înșelătoare în sensul articolului 5 alineatul (4) litera (a) coroborat cu articolul 6 alineatul (1) litera (d) din Directiva 2005/29. Astfel, mențiunile eronate privind dobânda anuală efectivă dintr-un contract de credit de consum reprezintă în definitiv o „practică comercială neloială" în sensul acestei directive.

– Constatarea în subsidiar a încălcării cerințelor privind obligația de diligență profesională

104. În sfârșit, trebuie abordat succint aspectul privind eventuala întrunire a elementelor constitutive pentru a stabili încălcarea unei obligații de diligență profesională conform articolului 2 alineatul (2) litera (a) din Directiva 2005/29 la care au făcut referire atât instanța de trimitere în decizia de trimitere [49], cât și mai mulți participanți la procedură în observațiile lor scrise.

105. După cum reiese din modul de redactare a articolului 5 alineatul (4) („în special") din Directiva 2005/29, practicile comerciale înșelătoare și agresive sunt forme speciale de practici comerciale neloiale. Această dispoziție nu cuprinde nicio referire proprie la conceptul de diligență profesională, întrucât o abordare înșelătoare sau chiar agresivă a consumatorilor este considerată în sine de legiuitor ca fiind contrară cerințelor privind diligența profesională. De aceea, în cadrul aplicării acestei directive, nu trebuie examinat aspectul dacă o practică înșelătoare, respectiv agresivă corespunde de asemenea obligației de diligență profesională a unui comerciant. O examinare juridică corespunzătoare

45 — A se vedea Ordonanța Pohotovosť (citată la nota de subsol 6, punctul 68), și Hotărârea din 23 martie 2000, Berliner Kindl Brauerei (C-208/98, Rec., p. I-1741, punctul 21).

46 — A se vedea Ordonanța Pohotovosť (citată la nota de subsol 6, punctul 70), și Hotărârea din 4 martie 2004, Cofinoga (C-264/02, Rec., p. I-2157, punctele 26 și 27).

47 — A se vedea punctul 14 din observațiile guvernului slovac.

48 — Considerentul (10), sublinierea noastră.

49 — A se vedea p. 11 din decizia de trimitere.

în acest sens este necesară numai atunci când se pune problema aplicării clauzei generale de la articolul 5 alineatul (1)[50]. Același lucru este valabil și pentru caracteristicile faptei enumerate la articolul 5 alineatul (2) litera (b) în sensul că „denaturează semnificativ comportamentul economic al consumatorului mediu" care corespunde, în esență, cerinței de la articolul 6 alineatul (1) potrivit căreia practica comercială trebuie să fie de natură a influența decizia comercială a consumatorului.

106. Având în vedere faptul că în urma aprecierii juridice a situației de fapt s-a constatat existența unei acțiuni înșelătoare în sensul articolului 5 alineatul (4) litera (a) din directivă, în opinia noastră, verificarea separată a elementelor constitutive ale acestei acțiuni nu mai este necesară. Cu titlu suplimentar, precizăm că mențiunile false în legătură cu dobânda anuală efectivă din cauza calculării eronate a acesteia nu pot îndeplini cerințele de diligență profesională. Din partea unui comerciant se așteaptă astfel să își exercite activitatea profesională în conformitate cu legislația relevantă și să depună toată diligența în relațiile de zi cu zi dintre el și consumatori, cu atât mai mult cu cât acesta din urmă depinde de profesionalismul comerciantului. După cum am prezentat la început în cadrul analizei noastre privind finalitatea reglementării de la articolul 6 din Directiva 93/13[51], necesitatea de protecție a consumatorului se datorează faptului că, în general, acesta se află într-o situație de inferioritate față de comerciant în ceea ce privește atât puterea de negociere, cât și nivelul de informație, situație care îl determină să adere la condițiile formulate în prealabil de vânzători sau de furnizori, fără a putea exercita o influență asupra conținutului acestora. Această situație poate fi îndreptată doar dacă comercianților li se impune respectarea strictă a obligațiilor de informare.

107. Astfel, și o verificare în subsidiar pe baza criteriilor clauzei de la articolul 5 alineatul (2) din Directiva 2005/29 conduce la concluzia că în acțiunea principală există o „practică comercială neloială".

d) Concluzie

108. Având în vedere considerațiile anterioare, la prima parte a celei de a doua întrebări trebuie să se răspundă că Directiva 2005/29 trebuie interpretată în sensul că comportamentul unui comerciant care prevede în contract o dobândă anuală efectivă mai mică decât dobânda anuală reală întrunește condițiile pentru a fi calificat drept practică comercială neloială.

A doua parte a celei de a doua întrebări: consecințele practicilor de comerț neloiale asupra validității contractului

109. A doua parte a celei de a doua întrebări privește eventualele consecințe pe care clasificarea practicii comerciale în discuție drept neloială în sensul Directivei 2005/29 le poate avea asupra validității contractului respectiv în contextul Directivei 93/13. În acest sens, este necesară o examinare atât a relevanței aplicării fiecăruia dintre aceste acte normative acțiunii principale, cât și a modului în care acestea interacționează.

50 — A se vedea Abbamonte, G., *op. cit.* (nota de subsol 38), p. 28, potrivit căruia este necesară o verificare a încălcării dispoziției privind diligența profesională, dacă într-un caz concret există o practică comercială înșelătoare, respectiv abuzivă. O astfel de practică încalcă automat orice diligență profesională. A se vedea în mod similar Henning-Bodewig, F., „Die Richtlinie 2005/29/EG über unlautere Geschäftspraktiken", în *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht – Internationaler Teil*, 2005, punctul 8/9, p. 631, care menționează că clauza generală de la articolul 5 alineatul (1) [precizată din nou la articolul 5 alineatul (2)] se aplică numai atunci când situația de fapt concretă nu poate fi inclusă în „lista neagră" a practicilor comerciale neloiale din anexa I la directivă și dacă nu există niciunul dintre cazurile exemplificative stabilite (practici comerciale înșelătoare, respectiv agresive) prin clauza generală.

51 — A se vedea punctul 43 și următoarele din prezentele concluzii.

a) Relevanța Directivei 87/102

110. În această privință, trebuie să se constate că din încălcarea obligației de informare cuprinse la articolul 4 alineatul (2) litera (a) din Directiva 87/102 nu poate fi desprinsă în mod direct concluzia nevalidității parțiale sau chiar totale a contractului de credit, întrucât articolul 14 alineatul (1) din directivă se limitează la a stabili că statele membre au obligația să asigure că contractele de credit nu vor cuprinde prevederi care să deroge, în detrimentul consumatorului, de la directivă sau de la dispozițiile naționale corespunzătoare adoptate în vederea aplicării acestei directive. În ceea ce privește indicarea eronată a dobânzii anuale efective, din punct de vedere obiectiv, în acțiunea principală există o încălcare a acestei obligații de informare. Prevederi mai exacte care să oblige instanțele naționale, de exemplu, să dispună anularea contractului de credit nu sunt cuprinse însă în directivă. Având în vedere că Directiva 87/102 nu prevede nicio consecință corespunzătoare pentru cazurile în care este încălcată această obligație, directiva nu este relevantă pentru răspunsul la cea de a doua parte a celei de a doua întrebări.

b) Relevanța Directivei 2005/29

111. În schimb, dispozițiile Directivei 2005/29 sunt mult mai clare în măsura în care, după cum am precizat deja [52], conform articolului 3 alineatul (2), nu aduc atingere dreptului contractelor, în special normelor privind valabilitatea, încheierea sau efectele contractelor. Astfel, articolul 13 prevede obligația statelor membre de a stabili sancțiuni pentru încălcarea dispozițiilor de drept intern adoptate pentru aplicarea acestei directive. Totuși, interpretarea în sensul că nevaliditatea contractului poate fi de asemenea prevăzută ca sancțiune este în contradicție vădită cu prima dispoziție amintită. Din perspectiva deciziei exprese a legiuitorului de a nu reglementa dreptul contractelor prin Directiva 2005/29, o astfel de interpretare ar fi lipsită de temei. Prin urmare, nici această directivă nu este direct relevantă pentru răspunsul la cea de a doua parte a celei de a doua întrebări.

c) Relevanța Directivei 93/13

112. Lipsa de relevanță a Directivei 2005/29 nu se opune însă aplicării altor acte normative ale Uniunii și nici căilor de atac prevăzute de acestea în vederea protecției consumatorilor [53]. Astfel, este posibilă aplicarea Directivei 93/13, cu atât mai mult cu cât obiectul său de reglementare, după cum am amintit deja, privește dreptul contractelor și în special validitatea contractelor.

i) Domeniul de aplicare al directivei

113. Pentru aplicarea acestei directive, clauza contractuală în litigiu trebuie, mai întâi, să intre în domeniul de aplicare al Directivei 93/13. Acest domeniu de aplicare este definit la articolul 1. Articolul 1 alineatul (1) limitează domeniul de aplicare al directivei la clauzele contractelor încheiate între un vânzător sau furnizor și un consumator. Din acesta reiese că sunt excluse din domeniul de aplicare al directivei contractele încheiate între consumatori, precum și contractele dintre vânzători sau furnizori. Pe de altă parte, domeniul de aplicare material este definit în așa fel încât, după cum reiese din articolul 1 alineatul (1) coroborat cu articolul 2 litera (a) și cu articolul 3 alineatul (1), numai clauzele contractuale „care nu s-a[u] negociat individual” pot face obiectul controlului prevăzut de directivă.

52 — A se vedea punctul 81 și urm. din prezentele concluzii.

53 — A se vedea Abbamonte, G., *op. cit.* (nota de subsol 38), p. 16.

114. În acțiunea principală nu se contestă că, în cazul contractului de credit pe care pârâta din acțiunea principală l-a încheiat cu clienții săi, sunt contracte încheiate între un vânzător sau un furnizor și consumatori. În plus, din împrejurarea prezentată în decizia de trimitere, și anume că creditele sunt acordate în temeiul unor contracte de adeziune standard, reiese că contractul în litigiu nu a fost negociat în mod individual cu consumatorul. Rezultă din aceasta că respectivul contract intră atât în domeniul de aplicare personal, cât și în domeniul de aplicare material al directivei.

ii) Sfera controlului de fond

115. În continuare, clauza care cuprinde o menționare eronată a dobânzii anuale efective ar trebui să poată fi supusă unui control de fond conform articolului 4 alineatul (2) din Directiva 93/13.

116. În acest context, se face referire la Hotărârea Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid, în care Curtea a precizat că această normă nu definește domeniul de aplicare al Directivei 93/13, ci are în vedere „numai stabilirea modalităților și a sferei controlului de fond al clauzelor contractuale, care nu au făcut obiectul unei negocieri individuale, care descriu prestațiile esențiale ale contractelor încheiate între vânzător sau furnizor și un consumator” [54]. Conform directivei, aprecierea caracterului abuziv al clauzelor nu privește „nici definirea obiectului contractului, nici caracterul adecvat al prețului sau al remunerației, pe de o parte, față de serviciile sau de bunurile furnizate în schimbul acestora, pe de altă parte, în măsura în care aceste clauze sunt exprimate în mod clar și inteligibil”.

117. În ceea ce privește includerea în clasa obiectelor enumerate la articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13, trebuie precizat că menționarea dobânzii anuale efective este considerată importantă de legiuitorul Uniunii, întrucât privește în cele din urmă un obiect al contractului de credit. Această dobândă reprezintă un indicator al costurilor pe care debitorul-împrumutat trebuie să le achite creditorului pentru creditul acordat. Astfel, dobânda anuală efectivă reprezintă o creanță principală care revine creditorului în ansamblul drepturilor și obligațiilor contractuale de credit ale părților. În consecință, o clauză care cuprinde mențiuni eronate cu privire la costurile creditului, de exemplu, pentru că dobânda anuală efectivă a fost calculată greșit, poate face obiectul unui control de fond conform articolului 4 alineatul (2) din Directiva 93/13.

118. Elemente care susțin o concluzie similară se pot deduce din Ordonanța Curții pronunțată în cauza Pohotovosť care prezintă anumite similitudini cu prezenta cauză. În acea cauză, Curtea a analizat, printre altele, aspectul dacă lipsa menționării dobânzii anuale efective într-un contract de credit poate reprezenta un factor esențial în cadrul unui control care urmează să fie efectuat de o instanță națională pentru a determina dacă o clauză dintr-un contract de credit referitoare la costurile acestuia și care nu cuprinde o astfel de mențiune poate fi exprimată în mod clar și inteligibil conform articolului 4 din Directiva 93/13. Curtea a răspuns afirmativ la această întrebare [55], atribuind instanței naționale sarcina de a verifica în cadrul unei aprecieri individuale dacă clauza respectivă îndeplinește condițiile amintite anterior privind claritatea și inteligibilitatea.

119. În contextul problemei în litigiu, o relevanță și mai mare o prezintă totuși împrejurarea că Curtea a afirmat implicit în observațiile din acea cauză și posibilitatea de control al unei astfel de clauze [56]. Împrejurarea că în cauza Pohotovosť era vorba despre lipsa unei mențiuni, iar nu despre o mențiune falsă, precum în acțiunea principală, este, din perspectiva unei aprecieri, irelevantă pentru problema transpunerii acestei jurisprudențe în prezenta cauză, în special întrucât, în ambele cazuri, este vorba despre informații esențiale care, în pofida prevederii exprese din dreptul Uniunii, nu au fost incluse în

54 — A se vedea Hotărârea Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (citată la nota de subsol 26, punctul 34).

55 — A se vedea Ordonanța Pohotovosť (citată la nota de subsol 6, punctul 77).

56 — *Ibidem* (punctul 73).

contractul de credit. În ambele cazuri este vorba despre același obiect al contractului, astfel încât este, în principiu, posibil controlul de fond. În cele din urmă, acesta depinde de împrejurarea dacă sunt îndeplinite sau nu sunt îndeplinite condițiile de claritate și de inteligibilitate care, potrivit jurisprudenței, trebuie verificate de instanțele naționale însele [57].

iii) Caracterul abuziv al clauzei contractuale

120. În sfera de competență a instanțelor naționale este inclusă de asemenea verificarea caracterului abuziv al clauzelor în discuție în fiecare caz în parte. Această apreciere trebuie realizată pe baza criteriilor generale prevăzute de legiuitorul Uniunii la articolul 3 alineatul (1) și la articolul 4 alineatul (1) din Directiva 93/13 [58]. Astfel cum a statuat Curtea în Hotărârea Pannon GSM [59], articolul 3 din directivă nu definește decât în mod abstract elementele care conferă caracter abuziv unei clauze contractuale care nu a făcut obiectul unei negocieri individuale, în timp ce anexa la care face trimitere articolul 3 alineatul (3) din directivă nu conține decât o listă orientativă și neexhaustivă a clauzelor care pot fi considerate abuzive.

121. În opinia noastră, la întrebarea dacă calificarea unei practici comerciale drept „neloială” în sensul Directivei 2005/29 poate avea în cele din urmă vreo influență asupra calificării unei clauze drept „abuzivă” în sensul Directivei 93/13, astfel cum prezumă instanța de trimitere în cadrul celei de a doua părți a celei de a doua întrebări, se poate răspunde numai prin interpretarea articolului 4 alineatul (1) din Directiva 93/13. Astfel cum a statuat Curtea ultima dată în Hotărârea Pénzügyi Lízing [60], criteriile generale din directivă abordate anterior fac obiectul competenței de interpretare a Curții de Justiție.

122. Această dispoziție prevede în detaliu că caracterul abuziv al unei clauze contractuale se apreciază „luând în considerare natura bunurilor sau a serviciilor pentru care s-a încheiat contractul și raportându-se, în momentul încheierii contractului, la toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului și la toate clauzele contractului sau ale unui alt contract de care acesta depinde”. Datorită acestei formulări în sens larg, instanța națională este ținută să ia în considerare nu doar cuprinsul propriu-zis al contractului, ci și numeroși alți factori relevanți [61].

123. Este de asemenea necesar să se ia în considerare și acei factori care au legătură cu anumite aprecieri juridice ale legiuitorului. Această interpretare se întemeiază pe ideea că, în conformitate cu respectiva dispoziție, trebuie luate în considerare în mod expres „toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului”. Atât din economia și din obiectivul de reglementare de la articolul 4 alineatul (1) din Directiva 93/13, cât și din legătura dintre cele două directive în cadrul legislației Uniunii referitoare la protecția consumatorilor se desprinde concluzia că printre aceste circumstanțe se numără și acele comportamente prin care, conform definiției „practici[lor] comerciale” prevăzute la articolul 2 litera (d) din Directiva 2005/29, se urmărește atragerea clientelei în scopul încheierii de

57 — A se vedea Hotărârea Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (citată la nota de subsol 26, punctul 32).

58 — A se vedea Hotărârea din 9 noiembrie 2010, Pénzügyi Lízing (C-137/08, Rep., p. I-10847, punctul 40), Hotărârile Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (citată la nota de subsol 26, punctul 34) și Freiburger Kommunalbauten (citată la nota de subsol 22, punctele 18, 19 și 21), și Hotărârea din 7 mai 2002, Comisia/Suedia (C-478/99, Rec., p. I-4147, punctele 11 și 17).

59 — Hotărârea Pannon GSM (citată la nota de subsol 8, punctele 37-39).

60 — Hotărârea Pénzügyi Lízing (citată la nota de subsol 58, punctul 40).

61 — A se vedea Brandner, H. E., „Maßstab und Schranken der Inhaltskontrolle bei Verbraucherverträgen”, în *Monatsschrift für Deutsches Recht*, 4/1997, p. 313.

contracte de credit de consum. Un element clar în favoarea acestei interpretări poate fi regăsit în cel de al cincisprezecelea considerent al Directivei 93/13, conform căruia la aprecierea caracterului abuziv al clauzelor „trebuie acordată o atenție deosebită faptului de a ști dacă consumatorul *a fost încurajat să își dea acordul pentru clauza în cauză*” [62].

124. În opinia noastră, pentru aprecierea caracterului abuziv al unei clauze contractuale, trebuie inclusă în acest loc o eventuală evaluare a unei practici comerciale drept „neloială” conform criteriilor stabilite de Directiva 2005/29. Calificarea ca „neloială” în sensul Directivei 2005/29 nu reprezintă altceva decât intervenția dezaprobată de legiuitorul Uniunii în ceea ce privește capacitatea de apreciere și libertatea de decizie a consumatorului. În plus, trebuie să se arate că caracterul neloial al unei practici comerciale exprimat printr-o astfel de intervenție oferă în cele din urmă indicații privind un factor esențial care trebuie luat în considerare în cadrul aprecierii caracterului abuziv al unei clauze contractuale, și anume dacă comerciantul a acționat eventual cu încălcarea cerinței de bună-credință consacrate la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13. Acest lucru rezultă în mod expres din al cincisprezecelea considerent al Directivei 93/13. În acest context, articolul 4 alineatul (1) din Directiva 93/13 poate fi considerat într-o anumită măsură un punct de plecare pentru aprecierile în raport cu legislația referitoare la practicile comerciale loiale.

125. Convergența direcției de protecție a celor două directive la care ne-am referit deja [63] este recunoscută datorită faptului că influențarea nepermisă a voinței consumatorului de către comerciant ca urmare a practicii comerciale neloiale se traduce nu rareori printr-un dezechilibru în raporturile contractuale în detrimentul consumatorului [64]. Totuși, acest lucru nu înseamnă nicidecum că caracterul neloial al unei practici comerciale constituie un indiciu automat privind caracterul abuziv al unei clauze contractuale. Dimpotrivă, aprecierea caracterului abuziv al unei clauze contractuale se realizează, în primul rând, în temeiul dispozițiilor Directivei 93/13 în calitatea sa de drept direct aplicabil. Împrejurarea că practica comercială care a condus la încheierea contractului trebuie considerată ca fiind „neloială” poate avea cel mult importanța unui element de referință, printre multe altele, pe care instanța competentă își va întemeia aprecierea conform articolului 4 din Directiva 93/13 [65]. În această privință, trebuie să ne raliem opiniei guvernului german [66] conform căreia constatarea unei practici comerciale neloiale nu poate avea decât efecte indirecte asupra constatării caracterului abuziv al unei clauze contractuale.

d) Concluzie

126. Prin urmare, la cea de a doua parte a celei de a doua întrebări trebuie să se răspundă că Directiva 2005/29 trebuie interpretată în sensul că constatarea caracterului neloial al unei practici comerciale nu are niciun efect direct asupra problemei dacă contractul de credit încheiat în cadrul acestei practici comerciale este sau nu este valabil.

62 — Sublinierea noastră. În opinia lui Pfeiffer, T., *op. cit.* (nota de subsol 15), punctul 13, p. 5, în cazurile în care se aduce atingere libertății de decizie, pot fi importante: situația de monopol reală sau de drept în care se află una dintre părțile contractante; dependența existențială sau foarte urgentă de acel serviciu a uneia dintre părți; pregătirea profesională și experiența comercială; verificări prealabile vădit temeinice efectuate de consumator; existența unei experiențe precare în activitățile de zi cu zi; existența unui contract de adeziune; metode de convingere reprobabile (de exemplu, cerere de ajutor familial contrar bunelor moravuri), minimalizări (de exemplu, semnătură cerută „numai pentru acte”) sau existența unei situații de luare prin surprindere.

63 — A se vedea punctul 90 din prezentele concluzii.

64 — A se vedea Kapnopoulou, E., *op. cit.* (nota de subsol 19), p. 152, în opinia căruia împrejurarea că s-a încercat convingerea unui consumator de a accepta o clauză contractuală și că acesta nu s-a opus acestei „convingeri” este un indiciu al dezechilibrului din contractul concret încheiat cu consumatorul.

65 — Abbamonte, G., *op. cit.* (nota de subsol 38), p. 16, nu se pronunță în mod explicit cu privire la întrebarea dacă pentru interpretarea Directivei 93/13 trebuie să se utilizeze aprecierile din Directiva 2005/29. Totuși, autorul precizează că în vederea acordării protecției juridice în cadrul unei acțiuni civile formulate de consumator (pentru rezilierea contractului sau pentru reducerea prețului), instanța națională trebuie să ia în considerare circumstanțe importante precum utilizarea de practici comerciale neloiale.

66 — A se vedea punctul 51 din observațiile guvernului german.

3. Concluzii recapitulative

127. Examinarea prezentată mai sus a condus la concluzia că comportamentul unui comerciant care menționează în contract o dobândă anuală efectivă mai mică decât dobânda anuală reală îndeplinește criteriile definite de Directiva 2005/29 pentru a fi calificat drept practică comercială neloială [67]. Chiar dacă această directivă nu aduce, în principiu, atingere validității contractelor individuale [68], trebuie totuși constatat că ea cuprinde anumite aprecieri realizate de legiuitorul Uniunii și care ar trebui luate în considerare și de instanța națională atunci când apreciază caracterul abuziv al unei clauze contractuale. În acest sens, conform articolului 4 alineatul (1) din Directiva 93/13, instanța are obligația să se asigure că această apreciere are loc în plus „luând în considerare […] toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului”. Printre aprecierile amintite se numără și dezavuarea unei anumite practici comerciale, de exemplu, sub forma unei influențe nepermise din partea comerciantului asupra discernământului și a capacității de decizie a consumatorului. Existența unei practici comerciale neloiale poate fi invocată ca element de natură să dovedească caracterul abuziv al unei clauze contractuale, însă nu degrevează instanța națională de sarcina de a-și întemeia aprecierea pe toate împrejurările cauzei [69].

VII – Concluzie

128. Având în vedere considerațiile de mai sus, propunem Curții să răspundă la întrebările preliminare adresate de Okresný súd Prešov după cum urmează:

„1) Articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii trebuie interpretat în sensul că, în ceea ce privește problema continuării existenței unui contract care cuprinde clauze abuzive, nu este relevant aspectul dacă aceasta ar fi mai favorabilă pentru consumator. Această dispoziție nu împiedică însă statele membre să prevadă pentru un astfel de caz în ordinile juridice naționale consecința juridică a nevalidității întregului contract.

2) Directiva 2005/29/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 11 mai 2005 privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piața internă față de consumatori și de modificare a Directivei 84/450/CEE a Consiliului, a Directivelor 97/7/CE, 98/27/CE și 2002/65/CE ale Parlamentului European și ale Consiliului și a Regulamentului (CE) nr. 2006/2004 al Parlamentului European și al Consiliului („Directiva privind practicile comerciale neloiale”) trebuie interpretată în sensul că comportamentul unui comerciant care menționează în contract o dobândă anuală efectivă mai redusă decât dobânda anuală reală îndeplinește criteriile pentru a fi calificat drept practică comercială neloială.

Constatarea practicii comerciale neloiale nu are însă un efect direct asupra aprecierii caracterului abuziv și nici asupra validității unei clauze, respectiv a întregului contract de credit conform Directivei 93/13. Această constatare poate fi considerată drept împrejurare care însoțește încheierea contractului, pe care instanța națională competentă o va lua în considerare în cadrul aprecierii sale, conform articolului 4 alineatul (1) din Directiva 93/13.”

67 — A se vedea punctul 108 din prezentele concluzii.

68 — A se vedea punctele 86 și 111 din prezentele concluzii.

69 — A se vedea punctul 120 și următoarele din prezentele concluzii.